

Sûdî'nin Bostan Şerhi'nde Nesir Dili

Dr. H. İbrahim OKATAN
sahsuvar06@hotmail.com

Özet

Sûdî 16. asır klasik Türk edebiyatı nesrinin temsilcilerinden biridir. Bostan şerhinde oldukça sade, seci ve terkiplerden uzak bir dil tercih etmiştir. Kısa, tanımlayıcı bir şerh üslubu ile açıklamalar yapmıştır. Eserde dil öğretmek amacı güttüğü için şerhte çok sık bilgi tekrarı olan cümleler görülür. Farsçaya hâkim olması Sûdî'nin cümlelerin doğru anlaşılması için yapım ve çekim ekleri üzerinde hassasiyetle durmasını sağlamıştır. Cümlenin anlaşılmasında ana unsur fiil olduğu için eserde Farsça fiillerin kip özellikleri, geçişli geçişsiz oldukları, olumlu olumsuzluklarıyla ilgili bilgi yoğunluğu görülür. Kelime gruplarının hangi anlamda kullanıldığını, zamirlerin hangi kelimeye baktığını, edebi sanat bulunan beyitin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bilgiler sunulur. Kendisinden önce Kitab-ı Bostan'a şerh yazanları yanlışları, bilgisizlikleri, cümleleri kavrayamamış oldukları konusunda sert bir şekilde eleştirmiştir. Cümle teşkilinde Türkçe, Farsça ve Arapça bağlaçlardan, zarf-fiiller ve sıfat-fiillerden yararlanılmıştır. Cümle tercümelerinde süslü (sanatlı) nesrin özelliklerine rastlanmaz. Devrindeki nesir kullanımına göre daha kolay anlaşılabilir bir nesir ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Sûdî, Şerh-i Bostan, nesir dili, cümle kuruluşu.

Language of Prose in Sûdî's Annotated Work of Bostan

Abstract

Sûdî is one of the representatives of 16th century Turkish classical prose literature. In his annotated work of Bostan he preferred quite a simple language, free from internal rhyme and compound words. He made his explanations short, using defining annotation style. As he pursued overall goal of language teaching, there are oft-repeated sentences of information in the work. His mastery over Persian language enabled Sûdî to meticulously work on the derivational and inflectional affixes. As the main part of speech necessary to understand a statement is the verb, there is quite a lot of information embedded in the work regarding the modality features of Persian verbs, whether they are transitive or intransitive, or whether they are affirmative or negative. There is information given as to in what sense phrases are used, which words pronouns refer to in the text, and how a pair of lines that conveys figures of speech should be inferred and understood.

He severely criticized the authors who previously worked on Bostan due to their mistakes in their annotated works, their inadequate knowledge of Bostan, their sheer lack of comprehension of the sentences. It is obvious that he made use of Turkish, Persian and Arabic conjunctions, gerunds, participles and adverbials. There does not seem to be any particular use of artistic language in his prose. He produced a kind of prose a lot easier to understand than those used in his age.

Key words: Sûdî, Annotated Work of Bostan, language of prose, sentence construction

NESİR, NÂSİR, İNŞA, MÜNŞİ

Bu makalede klasik edebiyatımızın nesir türünü ele alıyoruz. Bilindiği gibi bu edebiyatın temelleri Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra verdikleri ilk eserlere kadar dayanır. Uzun asırlar boyu etkisini sürdüren ve üç kıtada toprakları bulunan bir imparatorluğun ihtişamıyla uyumlu görkemli eserler veren klasik edebiyatımızın nesir sahasında ortaya koymuş olduğu başarılı ürünleri vardır. Klasik edebiyatımızın kaynak eserlerinde söz (kelâm); biçim ve işlev bakımından genel olarak iki grupta ele alınır: 1. Nazım 2. Nesir. Nesir, lugatta ‘nesr’ kelimesinden ‘yayma, saçma’ manalarına kullanılır. Düğünlerde gelinin başlığından çiçek, badem, şeker ve para saçmak; tarlaya tohum saçmak gibi. Buna “nisâr” da denir. “Nesr” ve “nisâr” kelimeleri, aynı zamanda bir şeyi çoğaltmak anlamını da ifade eder¹. Meselâ, Arapça’da “Nesere’l-kelâm” cümlesi “Sözü çoğalttı, uzattı.” anlamına gelir. Hatta, sözü çok uzatan ozana “nesr ve minser” adı verilir “Bu münâsebetle manzûm olmaksızın derli toplu söz söylemeye ve tabîî konuşma tarzındaki söze nesir denilir.”² Edebi dilde nesir, nazımın zıttı, vezinsiz ve kafiyesiz yazılan söz olarak tanımlanır. Dilbilgisi kurallarına göre yazılan (özne+ tümleç+ nesne+ yüklem), anlatımda doğallığı tercih eden, tabîî söyleyiş yolu diye tanımlanır. Bugün düz yazı olarak adlandırılan nesir yazılarına klasik edebiyatın geçerli olduğu dönemlerde *mensûr yazı* denirdi. İçerisinde şiiri andıran özellikler barındıran san’atkârâne nesre mensûr şiir, *mensûr şiir* tarzında yazılmış nesir parçalarına *mensûre*, nesir yazarlarına da *nâsir* adı verilirdi. Klasik Türk edebiyatında güzel nesir anlamında inşâ kavramına daha fazla yer verilir. Bu bakımdan söz sanatlarıyla bezenmiş olan secî’li nesir yazmaya *inşâ*, eserlerini bu üslupta kaleme alan yazarlara *münşî*, bu türden ürünlerin bir araya toplandığı eserlere *de münşe’ât* denirdi. Türk edebiyatında san’atkârâne nesir yazıcılığı, sırf edebî eserlere mahsus kalmamış, tarih, siyaset vb. türdeki eserleri de içine almıştır. Edebî olmayan nesir yazarlara dilimizde kâtip, yazıcı, muharrir, (belki edebî olanları da içine alacak şekilde) müellif gibi değişik isimler verilmiştir. Yakın zamanlara gelindiğinde, nesir yazarlara münşî yerine edîb denilmiştir. Şiirde olduğu gibi klasik nesirde de sanata başvurulmakta ve nesir kafiye ile süslenmektedir. Nesirdeki bu kafiyeye *secî’*, *secî’* yapmaya *tescî’* denir. Secî’nin tarifiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler için adı verilen eselere bakılabilir: Cevdet Paşa (1310). *Belâğat-ı Osmâniyye*, İstanbul, s. 160-161; Reşîd (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul, s. 122-123; Diyarbakırlı Sa’îd Paşa (1305). *Mîzânü’l-edeb*, İstanbul, s. 388-391;

¹) Mütercim Asım, *Kâmûs Tercümesi*, C. 2, s. 693-694.

²) *Tâhirü’l-Mevlevî*, *Edebiyat Lügati*, s. 116.

Mehmed Celâl (1312). Osmanlı Edebiyatı Numûneleri, Dersaâdet, s. 138-140; Ömer Ferit Kâm (1998). Âsâr-ı Edebiyye Tetkikatı, hzl. Halil Çeltik, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 64; Tâhirü'l-Mevlevî (1984). Edebiyat Lügatı, s. 131-133. Secî'li nesrin özelliklerinden bir başkası da, teşbih ve mecazlara çeşitli mana ve söz sanatlarına renkli tasvirlerle sıkça yer verilmesidir. Bu özelliklerin tamamı nesre değıil şiire ait olmakla birlikte klasik edebî dönemde şiirde hâkim olan sanat anlayışı nesirde de kendisini göstermiştir, Pala³; Tolasa⁴.

Belagat kitaplarında mensur eserler şöyle tanımlanır: “Sağlam ve anlaşılır sözler iki kısma ayrılır: Saçılmış incilere benzeyen mensur sözler; ipe dizilmiş cevhere benzeyen manzum sözler”. Nesir düşünceyi anlatma yolu olduğuna göre düşüncelerin gelişmesi için sağlam bir nesir dilinin oluşması lazımdır. Düşünce ve felsefî bakımdan gelişmemiş toplumlarda sağlam bir nesir dili de oluşmaz. Sözü, “nazm” ve “nesr” diye ikiye ayıran Aşık Çelebi; nazmı “âlî (yüce)” ve “sâfil (aşağı, değersiz)” şeklinde iki grupta inceler. “nesr”i de “a'lâ (yüksek)” ve “ednâ (aşağı)” olarak iki grupta ele alır. Aşık Çelebi, nesrin “a'lâ: yüksek” olanını “beyân”; nazmın “âlî: yüce” olanını da “şiiir” diye tanımlar⁵.

Klasik Türk nesrine “divan nesri” denmesi anlamı darlaştıran, altı asır devam etmiş edebî geleneğı yalnız şiir türüne özgü ”divan”lardan ibaret görme yanlışlığını da beraberinde getirir. Böyle bir adlandırma hem yanlıştır hem de yetersizdir. Bu yanlışlığa ve kavramı geniş anlamıyla ve dar anlamıyla kullanmaya Akün⁶, Tolasa⁷, Karahan⁸ ilaret etmişlerdir.

Şair ve yazarların birbirinden ayrı iki hedefleri vardır: Sanat ve fayda/yarar. Dili ustaca kullandıklarını göstermek istedikleri zaman yapay sanat diline, okura bir şey öğretmek ve yararlı olmak istedikleri zaman da sade Türkçe'ye başvurmuşlardır. Birincisinde fikir araç, deyiş amaç; ikincisinde ise deyiş araç, fikir amaçtır. Bu iki nesir türü, XV. yüzyıldan sonra yan yana sürüp gider. Ancak XVII. yüzyılın usta ve kalemi zor nâsirleri seviyesinde de kendini göstermemiştir⁹.

Divan edebiyatında nazım (şiir) türü eser vermek nesir türü eser vermeğe tercih edilmiştir. Nesir nazmın etkisi altında kalmıştır. XV. yüzyıl şairlerinden Âhî (ö. 1517) bu duruma işaret ederek şöyle der: “Yazaruz la'l-i lebün yâdına rengîn gazeli/Diyicek şî'r dirüz biz begüm inşâ dimezüz”¹⁰ XVI. asırda nazım ve nesir alanında birçok eser yazan Lâmiî (ö. 1531) Divanı'nın önsözünde: “Nesrdür gerçi dehre sermâye/Dürr-i nazmun durur velî pâye” diyerek nesir ne kadar önemli olursa

³) PALA, İ., Divan Edebiyatı, s. 42.

⁴) TOLASA, H., “Divan Nesri”, s. 342.

⁵) Aşık Çelebi, Meşâiru'ş-su'arâ, s. 7b.

⁶) AKÜN Ö.F., “Divan Edebiyatı”, İslâm Ansiklopedisi IX, s. 389-390.

⁷) TOLASA, H., “Divan Nesri”, s. 340-341.

⁸) KARAHAN, A., Türk Kültürü ve Edebiyatı, s. 247-279.

⁹) LEVEND, A.S., Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, s.21-22.

¹⁰) SUNGUR, N., s.114.

olsun, üstünlüğün nazımda olduğuna dikkat çekmekte ve “eş-şi’rü eşrefu mâ yü’ellefu” (Şiir, telif edilenlerin en üstünüdür) tabiriyle bu fikri teyit etmektedir.”¹¹

Klasik edebiyatımızda nesir üç şekilde ele alınır¹².

1. Sâde nesir: İnsanlara bir şey öğretmek amacıyla kaleme alınan, halkın konuştuğu şekilde yazılan, sade bir dil kullanan nesirlerdir. Bu nesirle halka yönelik masal, efsane, öykü, destan, dinî ve tasavvufî konular anlatılır. Kur’an tefsirleri, hadîs kitapları, dinî-destanî halk kitapları, folklorik halk hikâyeleri, halka yönelik tasavvufî eserler, Osmanlı tarihine ait destanî nitelik-teki gazâvât-nâme, fetihnâme, tevârih-i âl-i Osman gibi eserlerin ve ahlâk ve siyâset kitapları okurların beklentileri göz önünde bulundurularak didaktik veya folklorik üslûpla kaleme alınmıştır. “Sâde nesir, Klasik Türk edebiyatının yalnızca ilk devirlerine özgü bir nesir değildir. Sonraki yüzyıllarda da bu nesrin örnekleri görülebilmektedir. Örneğin XVI. yüzyıl denizci, şair ve ilginlerinden olan Seydi Ali Re’is’in Mir’âtü’l-Memâlik adlı eseri sade bir dille yazılmıştır¹³. Sade nesir içerisine Seydi Ali Reis’in “Mir’âtü’l-Memâlik’i”, Evliyâ Çelebî’nin “Seyâhatnâme’si”, Kâtip Çelebi, Peçevî ve Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa’nın “Tarih’leri”, Giritli Ali Aziz’in “Muhayyelât’ı” gibi pek çok eser dâhil edilebilir.

2. Orta Nesir: Tarih ve bilim kitaplarında gördüğümüz nesirdir. Ustalık göstermek amacı güdümediği halde dili sade nesirden ağırdır. Tevârih-i Al-i Osman’lar bu türden eserlerdir.

3. Süslü Nesir: Klasik Türk edebiyatında nesir denince “inşâ” akla gelir. Devlet büyüklerine sunulacak yazılarda, şair ve ediplerin birbirlerine yazdıkları mektuplarda, yazarların sanat güçlerini kanıtlamak istedikleri dibace ve mukaddimelerde ve bazı edebî eserlerde genellikle bu üslûp kullanılmıştır. Bu tür inşa örneklerinde, Arapça ve Farsça kelimeler ve bu dillere ait gramer kurallarına göre oluşturulmuş tamlamalar ve anlam grupları kullanılır; mana ve sözle ilgili sanatlara sıklıkla yer verilir; simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan secîlerle ritim ve ahenk meydana getirilir. Bu tür nesirler, zincirleme isim ve sıfat tamlamalarıyla ve iç içe girmiş yan cümleciklerle uzayıp giden birleşik cümlelerden oluşan bir nesir halini almıştır. Süslü nesir, ahlâk ve felsefe konularını işler ve bazı mektuplarda görülür. “Süslü nesir, Klasik Türk edebiyatında inşâ adı verilen yazı biçiminin belirleyici özelliği olmuştur.”¹⁴ Klasik edebiyatımızda süslü nesre örnek olarak Sinan Paşa’nın ismi zikredilir. “Sinan Paşa yapmacıklığa kaçmadan Arapça ve Farsça kelimeler kullanarak edebiyat dilinin söz dağarını zenginleştirmiştir. Türkçe’nin bütün ifade imkânlarını kullanan S. Paşa, kısa ve simetrik, düz ve devrik, secili ve ahenkli sağlam cümlelerle kurduğu mükemmel nesriyle Türkçe’nin hakkını vermiştir”¹⁵. Sinan Paşa’nın Tazarru’-nâme’si Fars dilini taklit yoluyla yazıldığı ve dilinin ağır olduğu için de eleştirilmiştir.¹⁶ Tazarru’-nâme’de, “sehun-ı dil şî’rden olur dūr, nesri manzûm u nazmı mensûr” demesine bakılırsa, o, tabiatının lütfuna uymuş, ilhamının sevkine göre mensûr veya manzûm olarak yazmıştır. Tazarru’-nâme’ye nesir değil, aslında mensûr şiir ya da serbest şiir demek mümkündür¹⁷. (s. 11, Giriş)

¹¹) KAVRUK, H., s.5.

¹²) İZ Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nesir, s. 38-39.

¹³) DERDİYOK, İ.Ç., “Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği”, s.731.

¹⁴) a.g.e. 731.

¹⁵) ÇALDAK, S.Eğitim Dergisi, yıl:7, s.76.

¹⁶) KUDRET, C.K., Örnekli Türk Edebiyatı, s. 413.

¹⁷) YUSUF SİNÂN PAŞA, Tazarru’nâme, hzl. A. Mertol Tulum.

Tursun Bey, İbn-i Kemâl, Hoca Sadettin, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz, Raşit gibi tarih çiler; Aşık Çelebi, Sâlim, Safâyî gibi tezkireciler, resmî ve özel yazışma örneklerini içeren mecmua (münşeât) yazarları bu süslü nesir yolunu izlemişlerdir. Bu türün en ileri örnekleri Veysî (ö.1628)'nin Dürretü't-Tâc adlı siyer kitabı ve Münşeât'ı; Nergisî (ö.1635)'nin Hamse'si, Nâbî (ö.1712)'nin Veysî'nin Siyer'ine yazdığı Zeyl ve Münşe'ât'ında görülebilir.

Yahya Kemal, Edebiyata Dair isimli eserinin “Resimsizlik ve Nesirsizlik” adlı yazısında resimsizliğimizi anlattıktan sonra nesir konusunda şu değerlendirmelerde bulunur: “Nesirsizliğimiz büsbütün fecî bir noksandır. Biz zavallı Türkler Arap ve İranlıların tilmizleri olduğumuz için, ayrıca da, az yazdığımız için nesirsiz kaldık. Resim ve nesir olsaydı bugün milliyetimizin kudreti yüz kat daha fazla olurdu. Nesrimiz resmimize göre vardı: Lâkin yazık ki nesrimiz üç kusurla malûldur. Çok az yazı yazmışsınız, çok kötü yazı yazmışsınız, çok kısa yazı yazmışsınız. Çok aza yazı yamanın sebebi Medrsenin Arap kitaplarını dizüstü çökerek okumak itiyadına atfolunur. Bir de milletimizin asker ve iş eri olmasına atfolunabilir. Çok kötü yazmamızın sebebi İran nesrinin nesirde modelimiz oluşudur... Şiir ruhumuzu nesir hayatımızı tam olarak aksettiremedi. Nesirde de Nergîsî gibi münşilerin oyunları devam etti. Bizde tam bir nesir şuurunun henüz yerleşmemiş olduğuna kani olurlar.”¹⁸ der. Yahya Kemal bir dil ustası olarak nesrimizin olmadığı konusunda biraz abartılı söylemiş olsa da söyledikleri yabana atılır gerçekler değildir.

Klasik Türk Edebiyatında Nesir Türleri

• Dini Metinler

- a. Tefsir
- b. Hadis
- c. Akaid
- d. Fıkıh
- e. Tasavvuf
- f. Mesnevi Şerhleri
- g. Fütüvvet-nâmeler

2. İslam Tarihi

- a. Siyer
- b. Kıyas-ı Enbiya
- c. Tezkiretü'l-Evliya
- d. Maktel-i Hüseyin
- e. Tarih

III. Dinî- Destanî Eserler

- a. Destanî Hikâyeler
- b. Menâkıb-nâmeler

---

¹⁸) KEMAL, Y., s.69-72.

- c. Hikâyeler
- d. Halk Hikâyeleri
- e. Destanî Eserler
- f. Destanî Tarihler
- g. Tarihler
- h. Şuara Tezkireleri
- i. Münşe'ât Mecmuaları
- j. Seyahat-nâmeler
- k. Sefâret-nâmeler
- l. Ahlâk ve Siyaset Kitapları
- m. Resmî Yazılar
- n. Dîvân Dibâceleri
- o. Çeşitli Şerhler

XVI. YÜZYILDAKİ NESİR YAZARLARI

- Kemâl Paşa-zâde (1468-1534)
Zâtî (1471-1546)
Lâmi'î Çelebi (1472-1532)
Pîrî Reîs (ö. 1544)
Sehî Bey (ö. 1548)
Fuzûlî (ö. 1556)
Seydî Ali Reîs (ö. 1562)
Lütfî Paşa (1488-1563)
Ebussuud Efendi (El-İmâdî, 1490-1574)
Sürûrî Muslihuddin Mustafa Çelebi (1491-1561)
Celâl-zâde Salih Çelebi (ö. 1565)
Celâl-zâde Mustafa Çelebi (1494-1567)
Kınalı-zâde Ali Çelebi (1510-1571)
Küçük Nişancı Mehmed Paşa b. Ramazan Çelebi (ö. 1571)
Ali Vâsî Çelebi (1523-1572)
Birgivî Mehmed Efendi (1523-1573)
Âşık Çelebi (1519-1571)
Ferîdûn Ahmed Bey (Paşa, ö. 1583)
Mecdî Mehmed Efendi (ö. 1590)
Mustafa b. Muhammed Cinânî (ö. 1595)
Şemseddin Ahmed Sivâsî (1520-1597)
Sûdî (ö. 1598 civarı)
Bâkî (1526-1600)
Muhyî-i Gülşenî (1528-1605)
Hoca Sa'deddin Efendi (1536-1599)
Gelibolulu Mustafa Âlî (Im. 1600)
Latîfî (ö. 1582)
İznikli Bakâyî (ö. 1594)

Selânikli Mustafa Efendi (ö. 1600)
Kınalı-zâde Hasan Çelebi (1546-1604)
Carullah Mustafa Beyânî (ö. 1597)
Ahdî (ö. 1598)
Vâhidî
Za'îfî Pîr Mehmed b. Evrenus b. Nûreddin
Hüseyn Enîsî
Muhammed b. Abdulkerîm b. Muhammed
Vahdî Ca'fer Çelebi
DervişHasan Medhî
Hüsâm Şahrâvî el-Cülûgî
Sirâc b. Abdullah
Eyyûbî
Âhî (ö. 1517)
Prizrenli Şem'î (ö. 1591)
Çorlulu Senâ'î Mehmed Efendi
Şeyh Beşir Efendi (ö. 1570)
Şeyh Ahmed el-Bardahî el-Midî
Sâ'î Mehmed Çelebi (ö. 1595)
Mimar Sinan
Trabzonlu Mehmed Âşık
Mehmed Yusuf el-Herevî
Sâdikî-i Kitâb-Dâr
Ali Şir Nevâ'î
Bâbü'r Şâh (1483-1530) ¹⁹

SÛDÎ'NİN ŞERH-İ BOSTAN'DA KULLANDIĞI DİL VE ÜSLÛBU

Buraya kadar nesir hakkında bazı bilgiler tekrar arzedildi. Kısacası nesir türünün klasik edebiyatımızdaki anlaşılması ve uygulaması ile ilgili bilgi sunuldu. Sûdî'nin Şerh-i Bostan'da kullandığı dil ve üslûbu hakkında yapılan incelememiz şöyledir:

Sûdî Şerh-i Bostan'da: a. Dibâcede kullanılan dil ve üslûp, b. Şerhte kullanılan dil ve üslûp, c. Beyit tercümelelerinde kullanılan dil ve üslûp olmak üzere üç farklı dil kullanmıştır. Şerh-i Bostan'ın dili XVI. yy. dikkate alındığında oldukça sade ve basit bir Türkçedir. Sûdî'nin dilinin sade olması, eserin tasavvufî bir içerikte olmasında ve müellifin okurlarına Farsça öğretme amacını gütmesinde bulabiliriz. Bilindiği üzere tasavvufî içerikteki eserler okurlarına daha çabuk ve kolay ulaşmak isteyen, söylediklerinin anlaşılması amacını güden mahiyettedir. Aslı Farsça olan Kitâb-ı Bostan, sevgi, açık yüreklilik, alçakgönüllülük, tövbeye dair, şükre dair, iyilik ve güzellik, rızaya dair, yetinmeye dair, güzel ahlaka dair gibi bölümlerden oluşur.

Sûdî şerhinde Arapça ve Farsça kelimelerin anlamalarını Türkçe olarak vermiş, fakat cümle kuruluşlarında tercihini Türkçe kelimelerden tarafa kullanmıştır. Uzun asırlar boyu medreselerde ders olarak okutulan Bostan Şerhi kelime seçiminde Türkçenin tarafını tutması memnuniyet verici

¹⁹) Okumuş, Said, "KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA XV. VE XVI. YÜZYIL NESİR VE NÂSİRLERİNE BAKIŞ", Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 18, ORDU, s.86.

bir durumdur. Sûdî bazen okuyucuların acemiliğini de göz önüne almıştır. “Beyitin ikinci mısraı nüshalarda farklı şekillerde yazılmıştır, fakat ben bu nüshayı tercih ettim, çünkü mısraın bu nüshada bulunan şekli acemilerin anlaması için daha uygundur.”²⁰ Sûdî’de Türkçe sevgisinin güçlü olduğunu gösteren pek çok kullanım görülür.²¹

A. Dibâcede Kullanılan Dil ve Üslûp: Sûdî şerhinde kullanmayan dil dibâcede kullanılmıştır. Terkibine yer verir. Anlaşılması güç ve süslü nesir örneğine benzeyen bir dil kullanmıştır. Aşağıdaki cümleler önsözden alındı: “Ammâ ba’d. Bir şabaḥ kim ebvâb-ı saâdet meftûḥ ve esbâb-ı kasâvet matrûḥ idi. Ve câm-ı şabûḥ feyyâz-ı fütûḥ tıtmış idi. Ve ṭab-ı cemûḥ minḳâr-ı Fâris-i rûḥ olmuş idi. Nâgâḥ bâb-ı ḥâne-i şikeste meftûḥ olup eḥşâş-ı muḥibbân ve aḥlaş-ı dostân evḥadı’d-dehri ‘abḳarı’l-aşli câmi‘u’l-ma‘ḳûl ve’l-menḳûl mecma‘i’l-fazâ’il ve merci‘u’l-fühûl ġaysü’n-nidâ ve’l-muġîş mine’r-ridâ. E’s-siyyidü’l-ḥalâḥil ve’l-ḳuremi’l-bâdil zi’l-ḥasebü’l-fâḥir ve baḥrû’l-fazlü’z-zâḥir, menba‘i’l-fezâḥat ve ḥâtemü’s-semâḥa, eḥşiyâ-’i ehl-i ‘âlem ve ekrem-i benî Âdem Şeyḥ-i ḥarem-i medîne ‘Ömer Efendi tayyibe’llâḥü rûḥahü ve zâde fî ġurefûl-cinân, fütûḥe hezâr ṭazarru‘ ve niyâz ile iḳerü girdi. El-keḻâm-i yecrü’l-keḻâm ve yensâḳ-ı ile’l-merâm ḥıse-bince Kitâb-ı Bûstân ki maḥtûbdur. Nefâyis-i emşâl-i ġaribe’i ve letâ’if-i nesâyiḥ ve ‘uzzât-ı ‘acibe’i ki her birisi muḥtâcdur ḥallü’l-elfâz-ı me‘ânîye ve tebyîn-i uşûl-i mebâniye. Bu mübârek ve ḥümâyûn kitabı ziyâde medḥ ve iṭrâ eyledükden soñra buyurdı ki senden temennî iderüm ki bunı Türki‘ ibâratla şerḥ eylesesün ki müşkilât beyân ve muḳillatı ‘ayân olup ‘ibârâtı ma‘lûm (3) ve isti‘mâlâtı mefhûm, ḳânûnı mazbûṭ ve üslûbı merbûṭ vâḳi‘ ola. Tâ kim Fârisî te‘allümüne râġıb olanlar eshel ve cehele istifâde idüp ḥayır da‘âya ba‘iş olasuz.”²² Ömer Efendi’den önce onu nitelemek için “E’s-siyyidü’l-ḥalâḥil ve’l-ḳuremi’l-bâdil zi’l-ḥasebü’l-fâḥir ve baḥrû’l-fazlü’z-zâḥir, menba‘i’l-fezâḥat ve ḥâtemü’s-semâḥa, eḥşiyâ-’i ehl-i ‘âlem ve ekrem-i benî Âdem Şeyḥ-i ḥarem-i medîne...” sıfatlarına yer vermiştir. Ömer Efendi sözünü kullandıktan sonra da “...tayyibe’llâḥü rûḥahü ve zâde fî ġurefûl-cinân...” ibarelerine yer vermekle istenirse süslü nesir kullanabileceğini göstermiştir. Cümle izafet terkipleri, sıfat tamlamaları ile süslenmiş anlaşılması zor bir metin halini almıştır.

B. Şerhte Kullanılan Dil ve Üslûp: Sûdî şerh yaparken öğretici bir dil kullanır. Şeyḥ Sa’di-i Şirâzî’nin Bostan’ını şerh eden yazar usta bir dilci olduğunu ekler, kelimeler, fiillerde kipler ve zamirler, izafet terkipleri, zarflar, sıfat tamlamalarını ve cümle unsurlarını belirlemesiyle göstermiştir. Dibâcede, Farsça öğrenmek isteyen talebelere kolaylık sağlamak ve cahil kişilerin istifadesi için bu şerhi yazdığını ifade eder. “Tâ kim Fârisî te‘allümüne râġıb olanlar eshel ve cehele istifâde idüp ḥayır da‘âya ba‘iş olasuz. Ayıt dum ki ey yâr-ı muvâfiḳ ve muḥibb-i şâdiḳ bu du‘â-gûy-ı dîrînenün şenâ-ḥân-ı kemînenün üzerine emrûñ vâcibü’l-imti-şâldür. Her ne buyursañ sözün ḳatımda iki olmaz.” Şerh-i Bostan öğrencilere Farsçayı talim eden bir kitap mahiyetindedir. Sûdî Fasça’yı çok iyi bilen ve yanlış kullanımlara tahammül edemeyen bir bilgin kişidir. Onun kadar Farsça bilgisine sahip bir kişi gelmemiştir. Nitekim Bostan şerhinde bu hususu şöyle dile getirmiştir: “Fârisî’de kendüni ḳatı yukarudan zann idenün birisine bir gün ker-dâr ‘ibârâtı ve kerd-

²⁰) Şerh-i Divan-ı Hafız, 467a.

²¹) Kaya, İ., Şerh-i Divan-ı Hafız, s. 462.

²²) Şerh-i Bostan, s.2.

kâr 'ibârâtinde kâflar meftuh okınmak gerekdür. Zîrâ ism-i fi'ldür. Kerden'den müştak diyicek inkâr (9) idüp kerd kâf'ıñ fetî ile degül kesriyledür fi'l ma'nāsına diyü da'vâ eyledi. Du'â-güy müdde'āsına sened taleb idicek sened bi'l-fi'l hâşırında yokdur lâkin kitâblarda yazılmışdur, îrâd ideyin diyü da'vâ eyledi. Bu gün yigirmi bir yıldır ki bâtil müde'â kendüye bâtil zu'ûmundan mezkûr bâtil müdde'âsı üzere muşır oldu. Lâkin hoş-ţâb' ve idrâk aşhâbına mezkûr taqrîr ve taḥkîki eylemişüm. Ziyâde pesend idüp istihsân eylediler. *Ve buyurdılar ki bu taḥkîki bu zamana dek sizden ğayri kimesne eylememişlerdi*²³ Bu yüzden de kitap boyunca gramer bilgileri tekrarlanır. Farsça bilgisinin yanında Arapça dil kurallarını, gramer kaidelerini iyi bilir ve kelimelere hâkim bir dil bilgini olarak konuşur. Farsça bir kelimeyi anlam olarak açıklarken Arapların aynı kelimeyi nasıl kullandıklarını, doğru okunması için harekelerini gösterir. Türklerin o kelimeyi nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili açıklamalar yapar: “Ḳavs-ı ḳuzaḥ 'Arabîdür, Fârisî kemân-ı rüstemdür, Türkîsi inegüm şağmaldur.”²⁴ Farça kelimeyi açıklarken lügat anlamını ve metinde kazandığı anlamı hakkında bilgi verir: “Ḥıdâb hâ-yı mu'ceme'nün kesriyle boyaya dirler am-mâ bunuñ gibi yirlerde hârunlar ḳaşlarına çekdikleri rastıḳ murâd.”²⁵ Hatta o kelimenin Farsça konuşan şehirliler ve köylüler arasında nasıl kullanıldığını, farklı coğrafyalarda nasıl ifade edildiği hakkında bilgi sunar. Bu yönden bakılınca Sûdî gerçekten büyük bir dil ustası, dilin ekler seviyesinden kelime seviyesine, ondan kelime gruplarına kadar mükemmel bir dilci olduğunu ortaya kor. Bu konularda yanlışı gördüğü zaman asla tahammül edemez ve en şiddetli şekilde yanlışı bildiklerini veya yanlışı kullandıklarını ya da böyle kullanılmaması gerektiğini söyler. Eleştirel dil kullanımı anlatılırken bu hususun üstünde örnekleriyle durulacak. Nitekim medreselerde uzun yıllar boyunca okutulmuş örnek bir eserdir. Eserde gramer bilgileri şu esaslara göre verilmiştir:

1. Fonetik Bakımdan Harfler: Farsça bazı harfler Arap alfabesinde yoktur. Harfler Arapça'da bulunuyorsa “Arabî”, Farsçada bulunuyorsa “Acemî” denilerek tanımlanmıştır. Örneğin “be” harfi hem “be” hem de “pe” okunabilir. İşte bu yüzden harflerin ayırımına gerek vardır.

Bâ-yı 'Arabî: b ب

Bâ-yı 'Acemî: p پ

Cîm-i 'Arabî: c ج

Cîm-i 'Acemî: ç چ

Kâf-ı 'Arabî: k ك

Kâf-ı 'Acemî: g گ

Zâ-yı 'Acemî: j ژ

²³) a.g.e., s.9.

²⁴) a.g.e., s.315.

²⁵) a.g.e., s.315.

“Nūnla bīgāne bā-yı ‘ Arab ’uñ kesriyle kāf-ı ‘ Acem ’le yād ma‘ nāsınadır.”²⁶ “Çiz cīm-i ‘ Acem ’uñ kesriyle nesne dimekdür.”²⁷ Örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak makalenin boyutunu düşünülerek iki örnekle yetinildi.

b. Harflerin noktalı (mu‘ ceme) veya noktasız (mühmele) oluşlarına göre belirler:

hā-yı mühmele: h- ح
hā-yı mu‘ ceme: h- خ
dāl-ı mühmele: d- د
zāl-ı mu‘ ceme: z- ذ
zā-yı mu‘ ceme: z- ز
şın-ı mu‘ ceme: ş- ش
sin-i mühmele: s- س
zā-i mu‘ ceme: z- ظ
ğayn-ı mu‘ ceme: ğ- غ
‘ ayn-ı mühmele: ‘ a- ع

“Hūrāk hūrāka *hā-yı mühmele*’nün zammıyla teşdidsüz kāv ma‘ nāsınadır.”²⁸

“Hacil *hā-yı mu‘ ceme*’nün fethi ve cīm’uñ kesriyle şıfat-ı müşebbedür.”²⁹

“...pezir, bā-yı ‘ Acemle ve *zā-yı mu‘ ceme* ile isimdür.”³⁰

“Raḥīm rā’nuñ fethi ve *hā-i mühmelenüñ* kesriyle bunda ana karnında oğlan yatağına dirler.”³¹

“Hasek hā-yı huṭṭinüñ ve *sin-i mühmelenüñ* fethalarıyla demürden dökülür bir müdevver nesnedür.”³²

“Veğā lügatda *ğayn-ı mu‘ ceme* ile ve ‘ ayn-ı mühmele ile ceng maḥallinde olan şavt ve celbeye dirler.”³³

“Güzār kāf-ı ‘ Acem’uñ zammı ve *zā-yı mu‘ ceme* ile fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab edā eyle dimekdür.”³⁴

“Bi-şüstend, şüstend *şın-ı mu‘ cemenüñ* zammı ve *sin-i mühmelenüñ* sükūnı ve tā’nuñ fethi ve sükūn-ı nūnla fi‘l-i māzī cem‘-i ğā’ibdür, yudular ve arıtdılar dimekdür.”³⁵

c. Vāv-ı asliye ve vāv-ı resmiye: Vāv, he harfi gibi iki türlüdür. Okunan vavlar (vāv-ı asliye=12 sefa geçiyor), imlada gösterildiği halde okunmayan vavlar (vāv-ı resmiye=21 defa geçiyor). Vāv-ı ma‘ düleleri resmī vavlar içinde göstermiş, ayrı bir sınıfa sokmamıştır.

²⁶) Şerh-i Bostan, s.10.

²⁷) a.g.e., s.14

²⁸) a.g.e., s.129.

²⁹) a.g.e., s.135

³⁰) a.g.e., s.5.

³¹) a.g.e., s.22

³²) a.g.e., s.337.

³³) a.g.e., s.352.

³⁴) a.g.e., s.378.

³⁵) a.g.e., s.129.

“Dü dal’uñ zammı ve vāv-ı resmiyle iki dimekdir. Kāh olur ki zarūret-i vezniçün dal’uñ zammesini işbâ‘ idüp vāv-ı ašlî gibi okınur.”³⁶ “Hâ’n vāv-ı resmiyle ve Rûm zammıyla bunda ta‘âm ve ni‘met ma‘nâsınadır.”³⁷

d. Hâ-i asliye ve hâ-i resmiye:

“Ma‘lûm ola ki bu dilde kelimenüñ âhîrinde va‘i‘ olan hâ iki kısımdur. Birisi (5) *hâ-i ašliyedür* ki telaffuz olunur ya‘ni kitâbet olunur. *Mâh ve câh* hâsı gibi. Ve birisi de *hâ-i resmiyedür* ki resm olunur ya‘ni kitâbet olunur ammâ telaffuz olunmaz. *Deste* ve *beste* hâ’ları gibi”³⁸

2. Harekelerin durumu: Harekelerin zamme, fetha ve kesre’li okunuşlarına göre nasıl olması lazım geldiği üzerinde durulur. Zammenin Türkçede 4 türlü okunma şekilleri vardır: o, ö, u, ü. Bir kelimedeki zammeli okunuş hakkında kesin bir kural yoktur. “Büzürg bâ’nuñ ve zâ’nuñ zammeleriyle, sükûn-ı râ ile kâf-ı ‘Acemle ulu ma‘nâsına ve yâ harf-i maşdardur.”³⁹ “Dehed dal’uñ ve hâ’nuñ fethalarıyla fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ’ibdür”⁴⁰ Çünkü Farsçada kelime “goft” şeklinde okunabilir, “güft” şeklinde de okunabilir. Anadolu’da ince ünlüler tercih edildiği için “güft” olanı kullanılır.

“Sîr” kelimesinde açık ve kapalı e olma ihtimali vardır. “sîr” olsa tok anlamındadır, “ser” olsa “sarımsak” anlamındadır. “Sîr sin’üñ kesriyle toğ dimekdir mef‘ûl-i şarihi. Ammâ bunuñ gibi yirlerde murâd nefretdür.”

“Tâ” Fasçada yoktur. “Taşt ta’nuñ fethi ve şın’uñ sükûniyle legendür ki ibrîkla isti‘mâl olunur. Tâ, ta’dan mübeddeldür. Zîrâ aşıl lügâtlarda tâ olmaz. Niteki evâil-i şerhde beyân olındı.”⁴¹ “Nigû-i gâr’a izâfeti beyâniyyedür. Gâr’da kıyâs kâf-ı ‘Acemî oldığıdır. Zîrâ kâf-ı ‘Arabî ile olunca kâriden’den olur ki ekmeğe ya‘ni toğum saçmağ ma‘nâsına olur. Bu ise maħalle münâsib değüldür. Pes gâr’ı iş ma‘nâsına aħz idüp vaşf-ı terkîbî diyenler nâ-münâsib söylememişler. Zîrâ kâr iş ma‘nâsına olun-ca vaşf-ı terkîbî olmaz. Zîrâ ma‘nâsı eyü iş dimekdir. Eyü işli dimek değüldür. Sitem-kâr ve ce-fâ-kârda (22) bu ħabîlendür. Niteki Lâmi‘i Çelebi Gülistân’da güneħ-gâr ve perişân-ı rüz-gârda taħķîķ buyurmuşdur, fete’emmel. Pes nigû-gâr’ı vaşf-ı terkîbî eylemekde nazâr vardır. Zîrâ ma‘nâsı eyi eyleyici dimekdir, eyi işli dimek değüldür. Niteki isti‘mâlâtı ‘Acemî tetebbu‘ idene ma‘lûmdur.”⁴² Sûdî bir müddet sonra “gâr” eki konusundaki fikrini daraltır, bütün eklerin “gâr” şeklinde olmayabileceğini söyler: “Nigu gâr kâf-ı şânî olmağ kıyaşdur. Nigû eyü ve gâr, -cı ma‘nâsınadır. Ya‘ni eylikçi. Lâkin ħalk kâf-ı ‘Arabî okıyup vaşf-ı terkîbî i‘tibâr iderler.

³⁶) a.g.e. s.7.

³⁷) a.g.e., s.13

³⁸) a.g.e., s.5

³⁹) a.g.e., s.19.

⁴⁰) a.g.e., s.24.

⁴¹) a.g.e., s. 138.

⁴²) a.g.e., s.21.

Eyi işli ma‘ nāsına.”⁴³ “Nigū-kār” şeklinde okunursa vasf-ı terkībī olur “iyi işli”, nigū-gār okunursa “iyi iş” anlamına gelir.

Farsça kelimelerin telaffuzu Anadolu’da aynı şekilde söylenmez. Bu ek “cefā-gar” şeklinde değil “cefā-kār” şeklinde telaffuz edilir. Bu telaffuz da Türkçeleştirme operasyonu olarak değerlendirilebilir.

3. Eklerin durumu: Sûdî Farsçadaki bazı ekleri Türkçe kelimelere ekleyerek değişik bir kullanım ortaya koymuştur. “-rek” Farsça küçültme ekini Türkçe kelimelere getirerek şu örnekleri oluşturmuştur: “yücerək: uluca, yeğrek: güzelce, kiçirek: küçükçe, çirkinrek: çirkince, ilerürek: ilerice, eksürek: eksikce, güclirek: güçlüce, eñrek: enlice, eyürek: iyice, güzelrek: güzelce, kıymetlirek: kıymelice, errek: önceki” gibi. Bazen Arapça asıllı kelimelerden sonra da “-rek” ekini getirmiştir: Muħkemrek, emīnrek, cārīrek, müşkilrek, naşīblirek ve sa‘ādetlirek, kuvvetlirek, ‘azīzrek, ‘ālimrek, kīnelirek, hūbrek ve laṭīfrek, za‘īfarek” gibi.

4. Kelimelerin okunuşu: Sûdî kelimelerin doğru okunması için nasıl harekelendiklerini belirtir. “Zīrā peyker bā-yı ‘Acem’üñ ve kāf-ı ‘Arab’üñ fethalarıyla şuret ma‘ nāsınadır”⁴⁴ “Şimşād şin’üñ fetḥi ve kesriyle ve sükūn-ı mīm ile çimşīr ağacına dirler..”⁴⁵

5. Farsça kelimelere tasrif sırasında ilave sesler gelmesi: “Sū-yi yemm, sū cānib ma‘ nāsınadır. Ma‘ lūm ola ki kelimenüñ āḥirinde elif ve ya olursa ḥālet-i izāfetde bir ya işbāt eylemek lāzımdur. Bundaki gibi. Yemme izāfeti lāmiyedür.”⁴⁶

6. Zamirlerin farklı anlaşılmasına göre anlam değişikliği: “Pür-niyānī ya‘ ni ḳabā-yı pür niyānī. Bā ḥarf-i nisbettür. Zāmīri ḥiṭab tutan ḥaṭā eylemiş.”⁴⁷ “Düşmeneş şin zāmīr-i ma‘ nāda ḳafiye ve sin ve tā düşmene muḳayyeddür. Düşmenestdür, ḳafāyeş taḳdīrindedür: Zīrā Kendinüñ yaramaz çirkin ḥuyı ardınca gider *düşmenidür*.”⁴⁸

7. Eklerin yanlış okunması: “Nigū nām vaşf-ı terkībīdür, eyi adlu ma‘ nāsına ve yā ḥarf-i maşdardur ad eylūgi dimekdür. Pes “yā-yı vaḥdet” diyen ḥaṭā söylemiş.”⁴⁹

“Cüvān ve bāḥt’dan” soñra “vāv-ı āṭıf” işbāt iden şaḥīḥ nüşhalara muḥālefet eyledüğinden gayrı üslūb-ı ‘Acem’e daḥī muḥālefet eylemiş.”⁵⁰

⁴³) a.g.e., s.396.

⁴⁴) a.g.e., s.139.

⁴⁵) a.g.e., s.140.

⁴⁶) a.g.e., s.25.

⁴⁷) a.g.e., s.59.

⁴⁸) a.g.e., s.115.

⁴⁹) a.g.e., s.71.

⁵⁰) a.g.e., s.79.

6. Kelimenin iki türlü okunma ihtimaline göre: Bazen bir kelime iki türlü telaffuz edilebilir. Kafiye bu gibi durumlarda belitleyici rol oynar. “Ammâ mülük’a kâfiye olduğundan ‘Arabî olmak gösterür. Ve illâ kâfiye ‘ayıblu olur, fetedebber”⁵¹ “Şikift” kelimesi iki türlü okunabilir: “Şikift şın’uñ ve kâf-ı ‘Arab’uñ kesriyle ‘aceb ma‘nâsınadır. Zammeleriyle de lügatdur”⁵² “Çirâ cîm-i ‘Acem’uñ fethi ve kesriyle lügatdur. Niçün dimekdür.”⁵³

7. Bölgelere göre farklı okunuş: Farsça geniş bir coğrafyada konuşulan bir dildir. Her bölgede farklı telaffuz edilmesi doğal karşılanmalıdır. “Kulbe” kelimesinin okunuşu hakkında şöyle der: “Kulbe Şîrâz ve İşfahân etrâfında kâf-ı ‘Acem’uñ zammıyla okurlar. Ammâ Hıorasân ve havâlisinde kâf-ı ‘Arab’uñ zammıyla, faḥfaz.”⁵⁴

8. Şehirli ve köylülerin farklı okuyuşu: Fiilerin başına gelen “be” edatı şehirli ve köylüler tarafından farklı telaffuz edildiğini ifade eder: “Bi-girîzed bâ ḥarf-i te’kîd. *Ma‘lûm ola ki ef‘al evâ‘ilinde vâkı‘ olan bâları zure-fâ-yı ‘Acem meksûr ammâ rüstâyîler mazmûm okurlar.*”⁵⁵

9. İranlıların ve Türklerin farklı okuyuşu: “Be-kilk, bâ ḥarf-i muşâḥebet-ür, naḫş-bend’e müte‘allik. ‘Acem iki kâfi bile ‘Arabî okur. Ammâ Rûmîler evvelki kâf’ı kâf-ı ‘Acemî okurlar, kalem dimekdür.”⁵⁶ Yani İranlıların “kilk”, Türklerin ise “gilik” şeklinde telaffuz ettiklerini söyler.

“Hâtem ḥâ-yı ḥuṭṭî ile lafz-ı ‘Arabîdür. Fâ‘il vezni üzerine ammâ ‘Acem fâ‘il vezni üzerine olan ba‘zı esmânuñ ‘aynü’l-fi‘lini meftûḥ okur. Meşelen, kâfiri kâfer, fâ’nuñ fethiyle okur. Ve Hâtimi tâ’nuñ fethiyle Hâtem ve ‘arîz’ı râ’nuñ fethiyle isti‘mâl iderler. Faḥfaz. Fe-innehü mine’l-mühimmât ve’s-semâ‘iyyât Pes Hâtem tâ’nuñ kesriyle diyen mezkûr isti‘mâlî bilmez imiş.”⁵⁷ Burada da İranlıların “kâfir”i “kâfer”, “Hâtim”i “Hâtem”, “‘arâz”ı “‘ârez” okuduklarını ifade eder.

“Niteki âb-ı Aras ve âb-ı Ceyḥûn dirken âbı terk idüp Aras ve Ceyḥûn dirler. Rûm’da bu üslûb câridür”⁵⁸

⁵¹) a.g.e., s.269.

⁵²) a.g.e., s.597.

⁵³) a.g.e., s.44.

⁵⁴) a.g.e., s.399.

⁵⁵) a.g.e., s.11.

⁵⁶) a.g.e., s.22.

⁵⁷) a.g.e., s.441.

⁵⁸) a.g.e., s.482.

“vey” kelimesi “hū ve hey” anlamındadır. “Vey vāv’uñ fetḥi sükūn-ı yā ile zamir-i ġā’ibdür. Hū ve hey ma’ nāsına bir lafz-ı ‘Arabī’dür. Aşlında yā’nuñ teşdīdiyledür. Ammā ‘Acem muḥaffef isti’ māl ider, bīzār dimekdür.”⁵⁹

10. Kelimelerin birden fazla anlamı olması durumunda bunu belirtir: Bazen kelimenin birden fazla anlamı olur. Metinde hangi anlamda kullanıldığını iyi belirlemek gerekir. Sûdî kelimenin hem birden fazla anlamlarını vermiş hem de yanlış anlamı tercih ederek şerh yazarları eleştirir: “*Peybâ-yı ‘Acem’üñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile ard ve iz ma’ nāsınadır.*”⁶⁰ “*Pey bunda ard ma’ nāsınadır.*”⁶¹ “*Pey lügatda sekrdür. Ammā bunda kök ve özdek murāddur.*”⁶² “*Nīk-pey vaşf-ı terkībī eyi izli ma’ nāsına.*”⁶³ “*Pey bā-yi ‘Acem’üñ fetḥiyle siñir ma’ nāsıdadur. Pey-kerden ve kendiden siñirlemekdür ya’ ni bir ḥayvanuñ siñirini kesmek.*”⁶⁴

“*Adīm lügaṭ-ı ‘Arabī’dür, müşterekdür. Şaḥtiyana ve yer yüzine dırler. Bunda murād şānīdür, ya’ ni yer yüzi ve zemīn.*”⁶⁵

“*Sofra ve ṭa’ āma ta’ mīm eyleyen bī vecih eylemiş. Zīrā yağmā olınan ṭa’ āmdur, sofrā degüldür, fete’emmel. Adīm’i bunda şaḥtiyān ma’ nāsına aḥz idenleri mu’āḥaze eylemek gerek.*”⁶⁶

11. Kelimenin lügat manası ile metindeki anlamı farklı olabilir: Sûdî bu duruma işaret etmiştir. “*Ḥiṭab-ı ‘ām ṭariḳiyle bāz āmedī rücū’ eyledüñ dimekdür. Tevbe istiğfardan kināyedür.*”⁶⁷ “*Mürīd ḍarabe bābindan fa’ il bima’ nā fā’ ildür. Bunda ‘āşī ma’ nāsına. Pes “zūr-mend ve ḥīle-kār” diyenler ‘indī söylemişler.*”⁶⁸

“*Şadr lügatda göğüsdür. Ammā isti’ mālde ‘azīmü’ş-şān ve nebiyyühi’l-ḳadr ma’ nāsınadır. Ḥāşılı ulu dimekdür. Pes buña muzāf tākdīr idüp şāḥib-i şadr diyen isti’ māl ve iştilāḥdan āgāḥ degül imiş.*”⁶⁹

“*Ḥayl bunda bölük ma’ nāsına ve ḥayl cemā’ atdür diyen zabṭ-ı ‘ işve eylemiş.*”⁷⁰

12. Bazı harf ve edatların kullanılışı: Metnin doğru anlaşılabilmesi için metni oluşturan edat ve harflerin işlevlerinin doğru bilinmesi gerekir. Sûdî daha önce başka şâriherin yaptığı şekilde harf ve edatların işlevlerini ayrıntılı olarak anlatır. Bu kitapta şerhedilen metin tasavvufi şiir kitabıdır. Yazar beyit beyit şerhi gerçekleştirmiştir. Önce beyiti ele alan Sûdî, beyitin eklerini,

⁵⁹) a.g.e., s.12.

⁶⁰) a.g.e., s.272.

⁶¹) a.g.e., s.295.

⁶²) a.g.e., s.494.

⁶³) a.g.e., s.558.

⁶⁴) a.g.e., s.34.

⁶⁵) a.g.e., s.13.

⁶⁶) a.g.e.,s.13.

⁶⁷) a.g.e., s.9.

⁶⁸) a.g.e., s.47.

⁶⁹) a.g.e., s.49

⁷⁰) a.g.e., s.50.

kelimelerini, kelime gruplarını gramatikal olarak tahlil eder. Kelimelerin anlamları üzerinde durur daha sonra da beyitin tercümesini yapar. Sûdî'yi farklı kılan ve üstünlük sağlayan husus önceden hiçbir şiir tahlilinde görülmeyen, ekler ve işlevleri, kelimele grupları ve işlevleri hakkında geniş bilgiler vermesidir. Okuyucular birden çok işlevi bulunan bir ekin hangi işlevle kullanıldığını bilmezse metni doğru anlayamazlar. Sûdî eklerin yanlış kullananları şiddetli şekilde eleştirmekten geri durmaz. Sûdî, yâ, bā, tā, ki, ez, zi, der, ber edatlarını da işlevleriyle birlikte anlatır. Burada sadece yâ ve bā edatları hakkında ayrıntılı malumat sunulmuştur.

I. Yâ harfi

Kelime sonlarındaki “ye” harfidir. Metinde ‘ye’ değil ‘yâ’ şeklinde geçer. İşlevlerine bakıldığında şu durumlar görülür:

1. İsme bitiştiği zaman:

- a. Harf-i nisbet: Tükçe -lı/-li ekiyle karşılanan ektir. “Nühüstîn yâ harf-i nisbet ve nûn harf-i te’kid.”⁷¹
- b. Harf-i vahdet: Kelimeye bir anlamı katar. “Ve yâ harf-i vahdet, müştî bâşend’ün fâ’ ilidür.”⁷²
- c. Harf-i tenkîr: “Her hangi bir” anlamında kullanılır. “Armağanî yâ harf-i tenkîr ve îhâmdur.”⁷³
- d. Harf-i masdar: Tükçe -lık/-lik ekidir: “Âhîrinde yâ harf-i maşdardur.”⁷⁴
- e. Vahdet-i vev’ iyye: Türkçe tür birliği olarak anlaşılabilir: “İşkî yâ harf-i vahdet-i nev’ iyye.”⁷⁵

2. Fiile bitiştiği zaman:

- a. Zamir-i muhatab: Teklik 2. Şahs eki: “Goftî fi’ l-i mâzî-i müfred-i gâ’ib, dir idûn dimekdür.”⁷⁶
- b. Hikâyet-i hâl-i mâzî: Şimdiki zaman ve geniş zamanın hikayesi: “Goftî fi’ l-i hikâyet-i hâl-i mâzî diyeydûn dimekdür.”⁷⁷

II. Bâ

Kelimelerin başına gelen ve türlü işlevleri olan bir ektir. ‘Be’ harfi ‘bâ’ şeklinde yazılır.

A. İşlevleri

1. Fiilerin başına gelenler

---

⁷¹) a.g.e., s.47

⁷²) a.g.e., s.50.

⁷³) a.g.e., s.54.

⁷⁴) a.g.e., s.55.

⁷⁵) a.g.e., s.56.

⁷⁶) a.g.e., s.139.

⁷⁷) a.g.e., s.196

Kuvvetlendirme anlamında olanların esre ile yani “bi” şeklinde okunması gerektiğini söyler. Fiil (b, p) gibi harflerle başlıyorsa köylülerin “bu-bered” zarif Acemlerin de “bi-bered” okuduklarını söyler.

Harf-i te'kid: Kuvvetlendirme bidirir: “Bi-goft fi'l-i muzâri'-i mütekellim-i ma'a-l-ğayr ya'ni bāb-ı ihsānda çok söz söyledük”⁷⁸

2. İsimlerin başına gelenler: Bu “bā” lar her zaman “be” şeklinde okunur.

a. Harf-i sıla: -a/-e yönelme eki işlevindedir. “Be-kār bā harf-i şıla.”⁷⁹

b. Harf-i ta' lîl: Kelimeye ile, sebebiyle anlamı katar. “Be-girdār bā harf-i ta' lîl-dür.”⁸⁰

c. Harf-i zarf: -da/-de anlamı katar: “Be-der-gāh, bā harf-i zarfdur.”⁸¹

d. Harf-i zā'id: Anlam değişikliği yapmaz. “Be dūst bā harf-i zā'iddür.”⁸²

e. Harf-i musahabet: İle anlamında. “Be-çeng, bā harf-i musāhabet”⁸³

f. Harf-i kâsem, harf-i taḥṣīṣ: Sebebiyle veya ile anlamı katar. “Be-merdī bā harf-i kâsem.”⁸⁴

g. Harf-i muḳābele: İle karşılığındadır. “Be-nān bā harf-i muḳābele.”⁸⁵

h. Ez ma' nāsına: ayrılma durumu bildirir. “Be-dirvāze, bā bunda ez ma' nāsınadır.”⁸⁶

i. Harf-i isti'ānet: Yardım isteme anlamında, ile eatı anlamı katar. “Be-esbān, bā harf-i isti'ānet.”⁸⁷

IX. Bitişik zamirler (zāmīr-i muttaşıl): (-em, -et, -eş) ekleridir. “Ki muḳkem ferō māndem der gili”, “Geret tā zāmīr-i ḥitāb”, “dīdeş” örneklerinde olduğu gibi.

c. Maşdarlar: Eserde Arapça masdar veya masdardan türemiş kelime bulunuyorsa hangi babdan olduğu hakkında bilgi verilir. Bablar mazide ve muzaride fiilin orta harfi harekesi (ayne'l-fiil) farklı olurlar. Üç harfli fiillerde (sülasi fiiller) bablar örneklerinin adıyla bilinirler. Darabe babı, nasara babı, alime babı, fetaha babı gibi. “levm lām'uñ fetḥiyle maşdardur. Lāme yelümü'den ya'ni naşara bābından ecvef-i vāvidür. Azaralamaḳ dimekdür.”⁸⁸

d. Fiiller

1. Arapça Fiiller

⁷⁸) a.g.e., s.494.

⁷⁹) a.g.e., s.126.

⁸⁰) a.g.e., s.8.

⁸¹) a.g.e., s.19.

⁸²) a.g.e., s.153.

⁸³) a.g.e., s.434.

⁸⁴) a.g.e., s.468.

⁸⁵) a.g.e., s.383.

⁸⁶) a.g.e., s.322.

⁸⁷) a.g.e., s.341.

⁸⁸) a.g.e., s.580.

Bostan şerhinde az sayıda Arapça beyit vardır. Açıklamaları bu beyitleri şerh ederken ve Kitab-ı Bostan'ı şerhederek verir. “İşyân maşdardur. ‘Aşâ, ya‘ şî’den ya‘ ni đarabe bâbınuñ nâkış-ı yâ’isinden hilâf-ı tã‘at dimekdür.”⁸⁹

“Nemâ, yenmî’den ya‘ ni đarabe bâbınuñ nâkış yâ’isinden veyâ nemâ, yenmü’den ya‘ ni naşara bâbınuñ nâkış-ı vâvisinden. Bu lügat iki bâbdan mervîdür.”⁹⁰

2. Farsça fiiller

Eser boyunca Farsça fiiller üzerinde durulur. Fiillerin kip ve zamanı belirtilir, hangi şahıs olduğu üzerinde durulur, çoğu zaman anlamını verir, bazen de tercümede anlamı verilecek olduğu için anlamı verilmez. Şerh-i Bosta Farsça öğretmek amacıyla yazıldığından eser boyunca Farsça filer geçtiği her yerde tanımlanır. Emir gövdesine getirilen “-iden“ ekiyle oluşan fiilden türemiş olduğunu vurgular. “Bâş fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtabdur. Bâşiden’den ol dimekdür.”⁹¹ Başka türlü anlamak isteyenleri de kıyasıya eleştirir.

3. Geçişli ve geçişsiz fiiller: Bazı fiiller Farsçada hem geçişli ve de geçişsiz anlamı taşırlar. “Âzâr isimdür. Âzâriden’den ki müşterekdür. Lâzımla müte‘addî beyninde bunda lâzımdur. (466) İncinmek dimekdür.”⁹² “Maşdar ma‘nâsına lâzımla müte‘addî mâbeyninde müşterek. Halkı incitmek veyâ halkuñ incinmesini göresin dimekdür.” “Âzâriden’den ki lâzımla müte‘addî beyninde müşterekdür. Gönül incinmek veyâ gönül incitmek ma‘nâsına.”⁹³

4. Bildirme ve dilek kipleri: Farsçada bazı fiiller hem dilek hem de bildirme kipinde kullanılırlar. Fiile doğru anlam verebilmek için hangi kipten olduğunu bilmek gerekir. “Ne-mîdâniyem fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muhâtab, ihbâr ve inşâya kâbil, fete‘emmel.”⁹⁴ Yazar “ihbar ve inşaya kabil” diyerek bu duruma işaret etmiştir.

5. 1. Şahıs emir (fi‘l-i emr-i mütekellim)

Muharrem Ergin emir ekleri konusunda şunları söyler: “Türkçede bütün şahıslar için emir eki vardır. Birinci şahıs kendi kendine emredemez diye emir 1. Şahısların mevcut olmadığı ileri sürülür. Bu kanaat tamamıyla yanlıştır. Gerçi emir 1. Şahıs ekleri son zamanlarda düşen istek 1. Şahıs eklerinin yerini tutmuş, bu yüzden istek ve emir şekilleri karışmıştır. Fakat bu eklerin istek fonksiyonunda emir eki olduğunu unutmamak lazımdır”⁹⁵ Eski Türkçede emir eki işlevinde olan “-alum/ -elüm” eki metinde kullanılır: “Hemânâ kânâ dimekdür, Farisice güyâ, Türkice tutalum

⁸⁹) a.g.e., s.12.

⁹⁰) a.g.e., s.81.

⁹¹) a.g.e. s.392.

⁹²) a.g.e., s.465.

⁹³) a.g.e., s.545.

⁹⁴) a.g.e., s.190.

⁹⁵) ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, s.307.

dimekdür.”⁹⁶ “Zālim Şeyha hitāb idüp buyurur farz idelüm ki...”⁹⁷ Emir 1. Şahıs eki “-ayın/ -eyin” kullanılır: “Hāşılı ben kefil bi’l-māl olayın di-mekdür.”⁹⁸; “Du’ ā-güy müdde’ āsına sened taleb idicek sened bi’l-fi’l hātırında yokdur lākin kitāblarda yazılmışdur, irād ideyin diyü da’vā eyledi.”⁹⁹ İstek 1. Şahıs eki “-am/-em” az da olsa kullanılmıştır: “Konem bunda şevem ma’ nāsına olam dimekdür. Meger pādişāhuñ ni’ met ve ihsānını unudam ya’ ni küfrān-ı ni’ met olam ki bir fesādı görüp hāmūş olam.”

İstek çokluk 1. şahıs ekleri “-vüz “ şeklinde iki yerde kullanılır: “ferō Bürde’ye mef’ül taqdır idevüz”, “girevüz” örneklerinde olduğu gibi.

Fi’l-i muzāri’ler geniş zaman ve emir anlamına gelir: “Dehed fi’l-i muzāri’-i müfred-i gā’ibdür. Dehiden’den ve dāden’den degül. Virür ve vire dimekdür.”¹⁰⁰ “āyed fi’l-i muzāri’-i üfred-i gā’ib gele ve gelürse ma’ nāsına”¹⁰¹ “Bi-gūşem fi’l-i muzāri’-i nefsi-i mütekellim-i vahde veyā fi’l-i emri-i mütekellim-i vāhde, fete’emmel.”¹⁰²

Emir kipini istek kipi 1. şahıs anlamında kullanmıştır: “Dūriş fi’l-i emri-i mütekellim-i vāhdedür. Dikmek ya’ ni dikiş dikmek ve bir nesne’i mihlāmağ dimekdür, ya’ ni mihlayayın.”¹⁰³

6. Gelecek zaman ve ekleri

Sûdî gelecek zaman kipinde “-acak/-ecek” ve “-ısar/-iser” eklerini kullanır. “acak/-ecek” ekini gelecek zaman eki, sıfat-fiil eki, “-ınca/-ince” zarf-fiil eki anlamında ve yapım eki olarak kullanır: “Niteki bundan soñra dördinci beyitte gelecekdür.”¹⁰⁴ “Yalnız bilmedi ki ne cānibe varacağın ve semte gideceğin ya’ ni yol ve iz ne cānibe oldığın bilmedi.”¹⁰⁵

“Maşrıķ ism-i mekāndur, güneş toğacak yir.”¹⁰⁶ “Ma’lüm ola ki bunuñ gibi yirlerde yađ olsun dimek bilfi’l olmaduğın ihbār belki olacağı taleb eylemekdür.”¹⁰⁷

“Şoñra salţanata cülüs idicek umūr-ı nāsa meşğüllüğündan Zahir’e evvelki nazarı ve iltifātı eylemez oldı.”¹⁰⁸ Bu cümlede “cülüs edince” anlamında kullanılır.

“Bî-’alef yemsüz ve yiyeceksüz dimekdür.”¹⁰⁹

“-ısar/-iser” ekini gelecek zaman anlamında kullanmıştır: “Eyleyisersin, oliser, eylemeyiser, olamayiser, öliser, uçiser, irişmeyiser, görmeyiser gibi.”

Farsça gelecek zaman, çoğunlukla “istek kipi” veya “geniş zaman kipi” olarak Türkçeye aktarılır.

⁹⁶) a.g.e., s.158.

⁹⁷) a.g.e., s.217.

⁹⁸) a.g.e., s.407.

⁹⁹) a.g.e., s.9

¹⁰⁰) a.g.e., s.171.

¹⁰¹) a.g.e., s.182

¹⁰²) a.g.e., s.452.

¹⁰³) a.g.e., sç 186.

¹⁰⁴) a.g.e., s.485.

¹⁰⁵) a.g.e., s.292.

¹⁰⁶) a.g.e., s.22.

¹⁰⁷) a.g.e., s.47.

¹⁰⁸) a.g.e., s.86.

¹⁰⁹) a.g.e., s.290

“Ne-rüyed fi'l-i nefy-i istikbâl”¹¹⁰ “Ne-rüyed” gelecek zamanın olumsuzu olduğu halde anlamı “bitmez” demektir. “mürdî fi'l-i mâzî-i müfred-i muhâtab öldüñ dimekdür lâkin bunda istikbâl ma' nâsınadır, ölesin dimekdür.”¹¹¹

“Ne-perdâz fi'l-i nefy-i istikbâl-i müfred-i gâ'ib teqayyüd eylemez dimekdür.”¹¹²

“Enfetaḥ fi'l-i mâzî-i müfred-i müzekker-i gâ'ibdür. İnfi'âl bâbından cevâb-ı şart vâki'dür. Ol cihetden istikbâl ma' nâsı virülür açılır dimekdür.”¹¹³

“Niyâyed fi'l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i gâ'ib (554) gelmez dimekdür.”¹¹⁴

“Ne-yâred fi'l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i gâ'ib kâdir degül dimekdür. Yârîden'den kudret ma' nâsına.”¹¹⁵

Aşğıdaki örnekte görülen kelime hem “gelecek zamanın olumsuzu” hem de “soru anlamı” içeren bir fiildir. Anlamı ise “görmez misin” demektir.

“Ne-bîni ki fi'l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i muhâtab, istifhâmı mutazammın görmez misin dimekdür.”¹¹⁶

Türkçe gelecek zaman kipi ise “-ısar/-iser” ekiyle anlatılır:

“Bilmez ki bu ḥabsde olıserdür ya' ni ebedî ḥabs olıserdür.”¹¹⁷

“Ne-ḥâ hî güdâşt terk eyleyisersin dünya.” “Çünkü fevt olup dünyâda ânı terk idisersin.”¹¹⁸

7. Gereklik kipi –malı olmak: “Ya' ni bir nesne şatun *almalı olsalar* ḥalk almadığı dükkândan alurlar.”¹¹⁹

8. İstek kipi: “İsteğe, ola, gide, düşe, diye, uça, uyuya, giçesin, alasin, gidesin, olasin, yiyesin, işidesin, işideler, uyuyalar, olalum”

d. Tamlamalar (izafetler)

İzafet yani isim tamlamaları belirtili ve belirtisiz isim tamlaması olarak iki grupta incelenir. Sûdî “izâfet-i lâmiye” ve “izâfet-i beyâniye” olarak iki grupta tanımlar.

“İzâfet kaç türlüdür? - İzâfet iki türlüdür. Biri izâfet-i lâmiyedir. Diğeri izâfet-i beyâniyedir.

-İzâfet-i lâmiye (belirtili isim tamlaması) neye derler? -İzâfet-i lâmiye malik olmaklık, bir şeyi diğere şeye mensup kılmaklık için yapılan izafettir: Ahmet'in fesi, bahçenin kapısı.

-İzâfe-i beyâniye neye derler?

¹¹⁰) a.g.e., s.582

¹¹¹) a.g.e., s.323.

¹¹²) a.g.e., s.374.

¹¹³) a.g.e., s.543.

¹¹⁴) a.g.e., s.553.

¹¹⁵) a.g.e., s.554.

¹¹⁶) a.g.e., s.564.

¹¹⁷) a.g.e., s.321.

¹¹⁸) a.g.e., s.331.

¹¹⁹) a.g.e., s.400.

-Muzāfun-iley, muzāfın nev'ini ve cinsini bildirirse ona izāfet-i beyāniye (belirtisiz isim tamlaması) derler: elma ağacı, tahta kapı¹²⁰

“perişānī-’i ḥalk izāfet-i lāmiye: halkın perişanlığı.”¹²¹

“büzürgān-ı dīn: dinin uluları”¹²²

“Dest-i kesān: kişinin eli”¹²³

“sofra-’i ‘āmm-ı öst izāfet-i beyāniyeve izāfet-i lāmiye: Hudanın unumi sofrası”¹²⁴

Sûdî sıfat tamlamaları için de “izafet-i beyaniye” tanımlaması yapar:

“Cemşid-i feraḥ-sereşt izāfet-i beyāniye: mübarek hilkatli Cemşid”¹²⁵

“düldül-i şitāb’a izāfet-i beyāniye: düldül şitablı”¹²⁶

“Mihter-i nijād izāfet-i beyāniyye: güneş yüzlü.”¹²⁷

“cüvān-baḥt izāfet-i beyāniye: civan bahtlı.”¹²⁸

d.1. Masdarın mef’ ulüne izafeti ve masdarın failine izafeti

Masdarın mefulüne izafeti demek tamalayan unsurun (muzafun ileyh) tamlananın (muzaf) mef’ ulü olaması durumudur. Tamlanan unsur (muzaf) fiilimsi olmak gerekir. Arap dilinde bütün masdarlar, ism-i failer ve ism-i mefuller fiilimsi olarak kabul edilirler.

Tamlamadaki ikinci kelime muzafun ileyh (tamlayan), birinci kelime muzaf (tamlanan)’ın öznesi durumunda olmaktadır.

Mahre-i rāz örneğinde “neye mahrem olmak” diye sorulunca “raza mahrem olmak” şeklinde cevap verilir, raz meful (dolaylı tümleş) dür.

“maḥrem-i rāz” terkinde “raz’e izāfeti maşdaruñ mef’ ulünedür.”¹²⁹

“Be-i’ zāz-ı dīn” terkinde “dīne izāfet maşdaruñ mef’ ulüne izāfetidür.”¹³⁰

Masdarın failine izafeti tamlamada ikinci kelime olan muzafun ileyh (tamlayan), birinci kelime olan muzafın (tamlanan) öznesi durumundadır.

“be-te’yīd-i Ḥaḳ” tamlamasında teyid eden kim sorusuna “Ḥāḳ” cevabı verilir ki bu kelime özne konumundadır.

“der-salāḥ-ı ra’ iyyet maşdaruñ fa’ iline izāfetdür”¹³¹ “Salāḥ-ı ra’ iyyet” “raiyyetin salahı” anlamına gelir, kimin salahı sorusuna cavabı “raiyyetin” kelimesi özne konumundadır.

d.2. İsm-i failin failine izafeti

¹²⁰) Necib ASım, Mükemmel Sarf ü Nahv-i Osmānī, s. 140-141

¹²¹) a.g.e., s.217.

¹²²) a.g.e., s.91.

¹²³) a.g.e., s106.

¹²⁴) a.g.e., s.13.

¹²⁵) a.g.e., s.183.

¹²⁶) a.g.e., s.445.

¹²⁷) a.g.e., s.556.

¹²⁸) a.g.e., s.79.

¹²⁹) a.g.e., s.32.

¹³⁰) a.g.e., s.42.

¹³¹) a.g.e., s.102.

“Du‘ â-güy-i ĩn devletem ism-i fâ‘ ilũñ mef‘ ũline izâfetidür”¹³² : Bu devletin duacısı.
“Nıgeh-bân-i mer‘ â, izâfeti ism-i fâ‘ ilũñ mef‘ ũline izâfetidür.”¹³³ : Meranın bekcisi.
“Sitânende‘-i dâd-ı ânkes ism-i fâ‘ ilũñ mef‘ ũline izâfetidür.”¹³⁴ : O kimsenin intikamı.
“Şenâ-güy-yı hağ izâfeti ism-i fâ‘ ilũñ mef‘ ũlinedür.”¹³⁵ : Hakka şükür edici.
“Nıgeh-bâni-i mülk izâfeti ism-i fâ‘ ilũñ mef‘ ũline izâfetidür.”¹³⁶ : Mülkün koruması.

d.3. Masdarın failine izafeti

Bu tip tamlamalarda muzafun ileyh (tamlayan), muzaf (tamlanan)ın öznesi durumundadır. Türkçeye belirtili isim tamlaması olarak aktarılır.

“Hıfz-ı Hudâ maşdaruñ fâ‘ iline izâfetidür”¹³⁷ : Allahın koruması.
“ze-temkĩn-i Allah bes maşdaruñ fâ‘ iline izâfetidür.”¹³⁸ : Allah besin manası.

d.4. İsm-i failin mefulüne izafeti

“Peres-târ-ı emreş izâfeti ism-i fâ‘ ilũñ mefulüne izâfeti.”¹³⁹ : Allahın emrine.
Sûdî yukarıda görüldüğü gibi bu ayrıntılı gramer tahlillerini kelimenin anlamını doğru tespit etmek için daha sonra da kelimelerden dizilmiş olan beyitlerin tercümesini doğru yapabilmek amacını güder.

Sûdî şerh bölümlerinde kısa, basit, bağlaçlarla örgülenmemiş fakat gramer terimleriyle yoğunlaştırılmış cümleleri tercih etmiştir: “Zĩr-i bār-ı gĩrân lâmiye ve beyâniyedür.”¹⁴⁰

“Sifle sin’ũñ kesriyle ve zammıyla alçağ dimekdür”¹⁴¹

“Tek-âver aşlında vaşf-ı terkibidür. Yelme getürici ma‘ nāsına.”¹⁴²

“Nehed fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ib kıur dimekdür.”¹⁴³

“Gerdeniş, zamĩr, dervişâna zulum iden zālime râci‘ dür.”¹⁴⁴

f. Zarf-fiiller (ulaçlar/ gerudiumlar)

a) –up/-üp

¹³²) a.g.e., s.168.

¹³³) a.g.e., s.189.

¹³⁴) a.g.e., s.195.

¹³⁵) a.g.e., s.243.

¹³⁶) a.g.e., s.253.

¹³⁷) a.g.e., s.335.

¹³⁸) a.g.e., s.577.

¹³⁹) a.g.e., s.14.

¹⁴⁰) a.g.e., s.290.

¹⁴¹) a.g.e., s.291.

¹⁴²) a.g.e., s.291

¹⁴³) a.g.e., s.302.

¹⁴⁴) a.g.e., s.302.

Sadece yuvrlak şekliyle yaygın kullanılır. “Hâşılı Hüdâ virdügi ni‘ mete şâkir olduğı sebebiyle elinden emvâl ve emlâk (418) gidüp faķirü’l-hâl ve perîşân bâl olup dilenmege muhtâc oldu.”¹⁴⁵

b) –arak/-erek

Eserde yaygın şekilde kullanılır. “Hâşılı yelerek koyunu yidüp götürdi.”¹⁴⁶

c) –ıcak/-icek

“-ınca/-ınca” anlamında kullanılan bir zarf-fiildir. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bu ek metinde sıkça kullanılır. “Mübârek huyulı ulu ğulâmını ağlar gör *icek* sü’âl eyledi.”¹⁴⁷

d) -ınca/-ince: Günümüz Türkçesiyle aynı manada kullanılmaktadır. “Dervîşden mezkûr kelâmı işidince ğuteh-nazar bir ham ğulâmına buyurdı ki dervîşi tamâm zecr ve ha-ķâretle sürdi ya‘ ni ķovdı.”¹⁴⁸

e) -ı/-i, -u/-ü

Fiil tekrarında iki fiili bağlamak için kullanılır. “Hâşılı efendisine ağlay u ağlay u geldi.”¹⁴⁹

f) –a/-e

Fiil tekrarlarında iki fiili bağlamak için kullanılır. “Ol meclisden altun gibi tâze yüzli ya‘ ni sevindigünden güle güle taşra gitdi.”¹⁵⁰

g) -madan/-meden

“Püser mezkûr vaz‘ ı eyledükden nâ-pâk-rû babası ‘âciz ve ferô-mânde muztar ve muztarib idi ki külâhı bâzârda şatılmadan ve tumanı ve gömlegi rehinde idi.”¹⁵¹

“Ammâ âhîr hâlümde Allah bes ma‘ nâsı baña temkîn ve ķudret vir *meden* gözime ne huţâm-ı dünyâ gelür oldu ne ehl-i dünyâ.”¹⁵²

h) -alı/-eli

Günümüzdeki aynı anlamda kullanılır. “Dünyâ maħlûķ ol *alı* hâl böyle olagelmîş.”¹⁵³

i) -aldan/-elden

“Hüdâ (525) haķķıçün ki Hüdâ baña cemâlin *gösterelden beri* ya‘ ni anuñla âşinâ olaldan beri andan her nesne ki gördüm baña hayâl görindi.”¹⁵⁴

k) -maksızın/-meksizin

“Hâşılı Hüdâ’ya ‘ ibâdet ve tâ‘ at eylemeksizin cennet dileyemez.”¹⁵⁵

l) -aldan beri/-elden beri

¹⁴⁵) a.g.e., s.417.

¹⁴⁶) a.g.e., s.429.

¹⁴⁷) a.g.e., s.421.

¹⁴⁸) a.g.e., s.417.

¹⁴⁹) a.g.e., s.421.

¹⁵⁰) a.g.e., s.386.

¹⁵¹) a.g.e., s.480.

¹⁵²) a.g.e., s.577.

¹⁵³) a.g.e., s.415.

¹⁵⁴) a.g.e., s.525.

¹⁵⁵) a.g.e., s.211.

“Hudâ (525) haqqıçün ki Hudâ baña cemâlin gösterelden beri ya‘ ni anuñla âşinâ olaldan beri andan her nesne ki gördüm baña hayâl görindi.”¹⁵⁶

m) -dukça/-dükçe

“Ebübekr gibi hıred-mend mübârek aşılı cihân yâd olaldan berü veyâ cihan yâd (69) *oldukça* cihânuñ hâtırında böyle mübârek haseb ve neseble ‘âkıll ve dâna şâhib-i sa‘ âdet bu kadar vehic cihâne gelmez ve gelmemişdür.”¹⁵⁷

n) -dukta/-dükte

“Merkeb balçığa düş *dükde*”¹⁵⁸

o) -ken

“A‘ mâ sâ’ilden sebep-i gâdabını sü’âl idince sâ’il maħalle toprağı üzere ağlar *ken*”¹⁵⁹ söyledi.”

“Fâre gibi dişini hırşâ baturmuş *iken* ya‘ ni dünyâya ziyâde ħariş *iken*.”¹⁶⁰

h. Sıfat-fiiller (ortaçlar/partisipler)

Yaygın olarak kullanılan sıfat fiil ekleri “-an/-en, -dık/-dik, duk/-dük, -mış/-miş, -acak/-ecek, -ar/-er” ekleridir:

“İhşân ve kerem ahlâk-ı enbiyâ ve evliyâdan *oldıgımı* beyân eyledük.”¹⁶¹

“Buyurur ki uluraqlaruñ mertebesini ve manşıbını bir kimseye vir ki *geçer gelir* üzere baş ağırlığın tutmaya.”¹⁶²

“Mağşûd buña def i lâzım olan maşlahatı az iken def ine sa‘ y eylemek zîrâ çoğalup ziyâde olunca su‘ übete çeker.”¹⁶³

“ya‘ ni yaramaz bid‘ at ider seni iledür tâ kim cehenneme vire ya‘ ni ânuñ yaramaz bid‘ ati senüñ cehenneme dühülüne sebep olur.”¹⁶⁴

“Zîrâ anuñ cenâbından ğayrı ilticâ idi *cek* yirüm yokdur.”¹⁶⁵

Günümüzde terk edilmiş, fiilden kalıcı isimler/sıfatlar türeten “-ağan/-egen” eki Sûdî tarafından sıkça kullanılır. Sûdî bu ekleri “şifat-ı müşebbehe” olarak tanımlar. Sıfat-fiiller ism-i failer gibi geçici özelliği, sıfat-ı müşebbeheler de kalıcı özelliği belirtirler. Örneğin “silmek” fiilinden “silen” geçici bir özelliktir, “silgi” ise kalıcı bir özelliktir. Günümüzde bütün fiillerden sıfat-ı müşebbehe türetilmemektedir. Mesela “yüzmek” fiilinden “devamlı yüzmek” anlamında kelime türetimi yoktur. “Yüzen” demekle yetiniyoruz geçici mi kalıcı mı olduğunu cümledeki diğer kelimelerden çıkarıyoruz. Farsçada sıfat-ı müşebbehe kalıcı özellik taşıyan kelimeler türetir. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde kalıcı isimler/sıfatlar türetmek için “-ağan/-egen” eki vardı. Bu ek

¹⁵⁶) a.g.e., s.525.

¹⁵⁷) a.g.e., s.69.

¹⁵⁸) a.g.e., s.462.

¹⁵⁹) a.g.e., s.465.

¹⁶⁰) a.g.e., s.469.

¹⁶¹) a.g.e., s.495.

¹⁶²) a.g.e., s.496.

¹⁶³) a.g.e., s.502.

¹⁶⁴) a.g.e., s.503.

¹⁶⁵) a.g.e., s.548.

ünlüyle biten fiillerden sonra”-an/-gen” şeklinde kullanılır. Günümüzde “olağan” kelimesi gibi bazı örnekleri görülen bu ek terk edilmiştir. Bu ekle türetilmiş sıfatları şunlardır:

Ağlağan: Giryān: s.481.

Aķağan: Revān: s.391.

Depegen: Loked-zen: s.499.

Dileyegen: Hā hān: s.63.

Dökülgen: Rīzān: s.406.

Gregen: Nażar: s.564.

İsteyegen: Hā hān: s.63.

Kesegen: Mş: s.469.

Seğirdegen: s.291.

Tutağan: Dārā: s.131.

Utangan: Hacıl: s.396.

Yilegen: Devān: s.428.

Yrgen: Revān: s.292.

e. Birleşik sıfatlar (vaşf-1 terkībī)

Sdī beyitin anlamını vermeden önce beyitte geçen kelime gruplarının anlamlarını verir. Metinde 491 defa geçer. “bād-reftār”= yıl yryişli birleşik sıfatı isim+fiil şeklindeki sıfat-fiil grubuna girer. “Belā-cy vaşf-1 terkībī cyiden’den belā isteyici dimekdür”¹⁶⁶

İki isimden oluşan birleşik sıfatlar: “Nig-ry vaşf-1 terkībī güzel yüzli ma’ nāsına. řīrīn-zebān da vaşf-1 terkībīdr. Güzel szli ma’ nāsına. Güzel yüzli ve tatlı dilli ma’ nāsına.”¹⁶⁷

f. şerhte geçen kelime tekrarları

Sdī şerhinde şu kelimeleri tekrar ederek kullanmıştır: “Nāgāh süre süre piyāde ola...”¹⁶⁸, “kapu kapudilencilik ider.”¹⁶⁹, vara vara, ağlaya ağlaya, çok çok, niçe niçe, şalını şalını, ķat ķat, yabca yabca yri gibi.

g. şerhte geçen soru kelimeleri

Bostan şerhinde soru anlamı veren kelimeler şunlardır: “ne, nice, nin, nede, neden, niye, nireye, ķaçan, ķankı, ķande, kim, kime, kimde, kimi, kimn, ‘aceb, -mı/-mi, -mu/-mü”

C. TERCÜMELERDE KULLANILAN DİL VE ÜSLUP

Sdī şerhte kullandığı kısa, açık ve öğretici dilin aksine; tarif edici, işaret edilen anlamı gösterici bir dil kullanır. Burada kullanılan dil “süslü nesir dili”nden uzak, okuyanın kolayca anlayabileceği

¹⁶⁶) a.g.e., s.450.

¹⁶⁷) a.g.e., s.450.

¹⁶⁸) a.g.e., s.414.

¹⁶⁹) a.g.e., s.421.

bir yapıdadır. “Orta nesir” olarak isimlendirilen nesir türünde kaleme alınmış olan bu bölümdeki cümleler aşağıdaki özellikleri gösterir:

1. Sûdî'nin cümleleri secili, tamlamalar ve terkiplerle süslü ve uzun, karmaşık değildir. Sûdî'nin cümleleri, ileride anlatılacak kusurlar hariç, meramı anlatmaya yönelik özentiye kaçmayan cümlelerdir:

“Aşhâb-ı güzînüñ evvelkisi hazret-i Ebû Bekirdir ki hazre-i Muḥammed'ün ricâlden evvelki eñ eski mürididür.”¹⁷⁰

“Mübârek ṭabî' atlı bu cerrâruñ bu sözün işitdi.”¹⁷¹

“Yaramaz ve eyisine sîm ü zer bezl eyle ya' ni iḥsân eyle. Zîrâ eyi kimseye iḥsân eylemek kesb-i ḥayırdur.”¹⁷²

“Babası dir ki ey cân peder mücerred rû ol. Ya' ni tecerrüd üzere ol. Ya' ni tecerrüd üzere ol.

“Ḥâneñi ve emvâl ve eşkâlden boşaldıcı ol. Ya' ni ta' alluḳâtdan ḥâlî ol. Ve târik-i dünyâ ya' ni dünyâ ḥiṭâmına ta' alluḳ eyleme. Zîrâ bunlaruñ ta' alluḳı âḥirete ziyân virür.”¹⁷³

2. Bağlama Edatları

Türk Dilinde Edatlar adlı kitabında Necmeddin Hacıeminoğlu edatlar hakkında özet olarak şu bilgileri veririr. “Bağlama edatları cümleleri veya cümle içindeki kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir. Eski Türkçede bağlama edatları yoktur. Kuvvetlendirme vazifesini gören bazı edatları bağlama edatı olarak saymak mümkün olsa bile bunlar sayıca azdır. Onun için Türkçede bağlama edatları Karahanlı devresinden itibaren kendini belli eder. Eski Türkçede olamayan bağlama edatları sonradan başka dillerden alması ile veya dilin kendi imkanlarıyla teşekkül etmesi Arapça ve Farsça'nın tesiri olarak açıklanabilir. Kutadgu Bilig'den itibaren günümüze kadar Türkçedeki diğer edatların sayısı azaldığı halde bağlama edatlarını zenginleşmedi bu hususu detekler.”¹⁷⁴

Bağlama edatları anlam ve vazife olarak üç farklı gruba ayrılır:

- a. Cümle başı edatları
- b. Asıl bağlama edatları
- c. Denkleştirme edatları

Bu edatlar mana, şekil ve kullanım açısından da üç guruba ayrılır:

¹⁷⁰) a.g.e., s.47.

¹⁷¹) a.g.e., s.386.

¹⁷²) a.g.e., s.388.

¹⁷³) a.g.e., s.390.

¹⁷⁴) HACIEMİNOĞLU, N, *Türk Dilinde Edatlar*, s. 112-113.

1. Herhangi iki cümleyi bağlayan edatlar: amma, çü, çün, illaki, keza, zirtā vb...
2. Şart cümlelerini bağlayanlar: eger, ger, meger, şayet vb.
3. Cümle başı edatları: Keza, zaten, adeta, belki, madem, bes, bari vb.

Bağlama edatları menşei ve teşekkül tarzı bakımından üç gruba ayrılır:

- a. Yabancı asıllı olanlar
- b. Eskiden beri edatolarak kullanıla gelenler
- c. Edat durumunda kullanılan kalıplaşmış kelime grupları

Şerh-i Bosstan'da kullanılan bağlama edatlarını önce üç grupta incelemek gerekir:

- Türkçe asıllı olanlar.
- Farsça asıllı olanlar
- Arapça asıllı olanlar

A. Türkçe asıllı olanlar

Bu gruptaki edatlar ya tamamıyla Türkçe kökenlidir ya da yabancı bir kelimeni Türkçe ekle birleşmesiye oluşmuş kelimelerdir.

1. ancak

Türkçe asıllı bir edattır. Arapça “fakat”ın kullanılışı gibi genellikle cümle sonunda kullanılır. Cümle ortasında ve cümle başında da kullanılır:

“Ebū Bekr bin Sa‘ d bin Zengīdür ancak.”¹⁷⁵

“Hāşılı kişinūñ ‘ameliyle eyi adı qalır ancak.”¹⁷⁶

“Kārvān halkı kendinūñ yüki ğamını bir ancak ya‘ ni ħarāmī almaya ve yāz-bān almaya ammā arkası yağır merkebe göñli yanmaz.”¹⁷⁷

“Bu iki beyitten maqsūd budur ki bī-rahm ve bī-insāf olan kendi nefsiyle muqayyeddür ancak ğayri ile degül.”¹⁷⁸

“Ancak tā hutend yildiler ve yüpürdiler ya‘ ni pādişāhı aradılar.”¹⁷⁹

“Zīrā dünyā bir sā‘ atdür ancak ziyāde degüldür.”¹⁸⁰

2. ancılayın

Türkçe asıllı edattır. Bugün kullanılmamaktadır. “böylece, onun gibi” anlamındadır.

“Çünān ancılayın dimekdür.”¹⁸¹

---

¹⁷⁵) a.g.e., s.167.

¹⁷⁶) a.g.e., s.330.

¹⁷⁷) a.g.e., s.523.

¹⁷⁸) a.g.e., s.523.

¹⁷⁹) a.g.e., s.303.

¹⁸⁰) a.g.e., s.321.

¹⁸¹) a.g.e., s.199.

“Merd-i şâlih hışım ve gâdıbla ancılayın elini silkdi Haccâc üzerine ki hucceti elini bağladı veyâ hucceti eli bağlandı..”¹⁸²

“Gedānuñ ki aḥşām yiyecek etmeği ḥāşıl ola ancılayın hoş uyur ki”¹⁸³

3. anıñçün

“içün” edatının başındaki ‘i’ sesinin düştüğü görülmektedir. Türkçe asıllı bir edattır. “onun gibi, ondan dolayı” anlamlı katar: “Merd de dirler mîmsiz, ānıñçün āyened şîğasını cem‘ eyledi”¹⁸⁴ “Pes beher ān ānıñçün dimekdür.”¹⁸⁵

4. benzer ki

Sûdî “hemānā” edatının karşılığı olarak bu edatı kullanmıştır: “Meger, öyle anlaşılıyor ki” anlamına gelir. “Meger kâne ma‘ nāsınadur, beñzer ki dimekdür”¹⁸⁶

“Hemānā ve mānā beñzer dimekdür”¹⁸⁷

5. bir mertede

“o kadar ki” anlamında bağlaçtır: “Ammā ehl-i zāhir ḳande yol eyledüler ya‘ ni ḳande ve nice ta‘ ḳḳul idebilürler ki erbāb-ı ma‘ nā ya‘ ni evliyā bir mülkde ve bir mertebede seyrider ve sülük eyler.”¹⁸⁸

6. buncılayın

Eserde 19 defa geçer. Bunun gibi anlamında bir bağlama edatıdır: “Buncılayın bir düşmeni dost tutmaḳ gerek zīrā bilürüm ānı benüm üzerime dost ḥavāle eyledi.”¹⁸⁹

7. bunuñ birle

Edat eserde dört defa geçiyor. Bu edat Türk Dilinde Edatlar isimli kitapta yok:” Bunuñ birle şermendelikden başum gögsümde ḳalmışdur.”¹⁹⁰

8. cümleden

Örnek olarak anlamında bir edattır: “Cümleden birisi dühiş fi‘ lidür.”¹⁹¹

9. dahi

Günümüzdeki nalamında kullanılır. Eserde 115 defa tekrarlanır: “Şaḥīḥ nüḫalara muḥālefet eyledüğinden ḡayrı üslūb-ı ‘Acem’e daḥī muḥālefet eylemiş.”¹⁹²

10. da, de

“be-tedbir bāsı da böyledür.”¹⁹³

¹⁸²) a.g.e., s.263.

¹⁸³) a.g.e., s.252.

¹⁸⁴) a.g.e., s.117.

¹⁸⁵) a.g.e., s.179.

¹⁸⁶) a.g.e., s.299.

¹⁸⁷) a.g.e., s.61.

¹⁸⁸) a.g.e., s.569.

¹⁸⁹) a.g.e., s.574.

¹⁹⁰) a.g.e., s.58.

¹⁹¹) a.g.e., s.356.

¹⁹²) a.g.e., s.79.

¹⁹³) a.g.e., s.79.

11. diyü

Bu bün diye formuyla kullanılır. Eserde 99 defa geçer: “Ya‘ni Ĥudā rahmet eylesün diyü ‘ādil hākime du‘ā ideler.”¹⁹⁴

12. gerek...gerekse, gerekse...gerekse

Bağlama grupları yapar: “Gerekse şirīn olsun gerekse telh.”¹⁹⁵

13. hālbūki

Arapça, Farsça. Türkçe karışımı bir edattır. “Bir kimse fevt oldı hālbūki yüz biñ flori’i andan bir eyi oğlı mirāş iletdi.”¹⁹⁶

14. hāşılı

Özetle, netice olarak anlamında Arapça “hāşıl” edatına iyelik eki ilavesiyle meydana gelmiş bir edattır, eserde 799 defa geçer¹⁹⁷: “Hāşılı sehā ve kerem üzere bir zāt-ı kerīmü’ş-şān idi.”

15. imdi

O halde, artık anlamında kullanılır: “Ĥātem dir ki eger kendinūñ ihtiyācı lāyıkını istediye imdi āl-i Ĥātem’ūñ cūvān-merdliğı (460) kandedür?”¹⁹⁸

16. meger kim

Farsça meger edatı ve Türkçe kim edatının birleşmesiyle oluşan bir edattır: “Meger kim bu şafāsuz zālīm dūzaħa gide.”¹⁹⁹

17. niteki, nitekim

Günümüzdeki anlkamıyla yaygın olarak kullanılır: “Nitekim ‘ādetdür böyle yirde pādişāh kātına piyāde olurlar.”²⁰⁰

18. ola ki

Türkçe istek kipininden sonra Farsça ki eki getirilerek yapılır: “Ma‘lūm ola ki mışrā‘-i şānī maḡām-ı ta‘līl dedür.”²⁰¹

19. olmaya ki

Türkçe istak kipinin olumsuz şekinden sonra Farsça ki eki getirilerek yapılmıştır: “Ammā meger ĥiylesinden ĥazer ile olmaya ki telbīs idüp fesād eylemeye.”²⁰²

20. şöyle ki

---

¹⁹⁴) a.g.e., s.105.

¹⁹⁵) a.g.e., s.320.

¹⁹⁶) a.g.e., s.388.

¹⁹⁷) a.g.e., s.389.

¹⁹⁸) a.g.e., s.359.

¹⁹⁹) a.g.e., s.293.

²⁰⁰) a.g.e., s.304.

²⁰¹) a.g.e., s.316.

²⁰²) a.g.e., s.341.

Günümüdekiyle aynı anlamda kulam-nılmıştır: “Şöyle ki şerefesinden on dört taş sâkıt oldu.”²⁰³

21. **tâ kim**

Bu edat Farsça tâ edatı ile Türkçe kim soru ekinin birleşmesiyle oluşmuştur: “Tâ kim senüñ aksak ayağünüñ riķâbını būs eylemeğe ķâdir ola.”²⁰⁴

22. **var ise**

Galiba, herhalde anlamında kullanılır: “hâşılı bu hâl var ise ānuñ memlekette melce’ ve me’vâ-yı iķlîminde penâh ve emân bulursın.”²⁰⁵

23. **yohsa, yoksa**

“Yohsa benüm elüm öpmekle nesne hâşıl olmaz.”²⁰⁶

b. **Farsça asıllı edatlar**

1. **bârî**

Bir kere, hele anlamalarına gelir: “Bârî yâ harf-i vahdet bir kere dimekdür.”²⁰⁷
“Bârî hele dimekdür.”²⁰⁸

2. **belki**

Arapça bel edatı ile Farsçwa ki edatının birleşmesidir: “Belki herkese Hüdâ lâyıķını virür.”²⁰⁹

3. **çün**

Edat ve zarf grupları oluşturan Farsça asıllı bir edattır. Çünkü edatıyla aynı anlamda kullanılır. Farsçada benzetme anlamı vardır fakat Türkçe kullanışta görülmez. Sûdî bu edatın geçtiği her yerde işlevine göre hangi anlamda kullanıldığını ifade eder. Bazen gibi anlamına gelir bazen de için, den dolayı manasında kullanılır. Resmi vavla değil de vav-ı asliye ile yazıldığı zaman “nasıl, nice, keyfe” anlamına gelir ve çün şeklinde yazılır: “çün vāv-ı aşliye ile niçe ma’ nâsınadır.”

a) **-dığı zaman anlamında**

“Mürîd pîr’e dir ki çün gördüñ ki ol cihetden feyz ķapusu bağlıdır.” Feyiz ķapısını kapalı gördüğün zaman.

b) **-dığı için**

²⁰³) a.g.e., s.42.

²⁰⁴) a.g.e., s.86.

²⁰⁵) a.g.e., s.97.

²⁰⁶) a.g.e., s.218.

²⁰⁷) a.g.e., s.291.

²⁰⁸) a.g.e., s.417.

²⁰⁹) a.g.e., s.422.

“Böyle diyü ki çün duğtere mihr ve muğabbetüñ yoğdur kâbîni vir ya‘ ni talâk eyle.”²¹⁰

Kıza sevgin olmadığı için mihrini ver ve boşa.

c) –inca, ince

“Çün evliyâ-yı Ğudâ bâde-nüşlik ideler ya‘ ni şarâb-ı ‘ ışk nüş ideler.”²¹¹ Hak aşıkları aşk şarabını içince.

d) gibi anlamında

“Çün edât-ı teşbîh”²¹² “Ki dilhâ der-âteş çü ney sũhtî”): Şeker gibi şîrîn tudağlı bir cüvânı ney çalgı öğrenürdi.

4. çünkü

Çün eadatının ki edatıyla birleşmesinden oluşan Farsça bir edattır. Bugün de kullanılan edat Sûdî tarafındadan başka manalarda kullanılmıştır. Eserin tamamında 277 defa geçer. (-dığđı zaman, -den dolayı, -dığđı için, mademki, -inca, -ince) anlamlarında kullanılır.

5. eger

Şayet manasında kullanılan ve metinde 498 defa geçen bir edattır: “Az olsun ve eger çok olsun.”²¹³

6. egerçi

Günümüzde gerçi olarak kullanılır. Metinde 27 defa geçer: “Egerçi ki tekrâr kâfiye lâzım gelür”²¹⁴

7. eger...eger

İster...ister anlamında kullanılır. “ya‘ ni ağacuñ eger kuvveti eger za‘ fi kökden olur.”²¹⁵

8. eger ki

Günümüde aynı anlamda kullanılır: “Ey refîk eger ki keştî deryâ kenarında olup Ğarğ olmağđan bî-pervâ ise de Ğarğ olan dostları acıdığđından Ğuzür eylemez ve râhat olmaz.”²¹⁶

9. gâh...gâh

Bazan...bazen, zaman zaman anlamında bir bağlama edatıdır: “Mezkûr zâlim gâh gâh Şeyhuñ ziyâretine gelürdi.”²¹⁷

10. gerçi

Günümüzdekiyle aynı anlamda kullanılır: “Keret tağđîrî gerçetdür ya‘ ni gerçi senüñ dimekdür.”²¹⁸

²¹⁰) a.g.e., s.537.

²¹¹) a.g.e., s.585.

²¹²) a.g.e., s.508.

²¹³) a.g.e., s.18.

²¹⁴) a.g.e., s.24.

²¹⁵) a.g.e., s.96.

²¹⁶) a.g.e., s.229.

²¹⁷) a.g.e., s.216.

²¹⁸) a.g.e., s.476.

11. hâşıl-ı kelâm

Arapça asıllı olan 'hâşıl' ve 'kelâm' kelimelerinin Farsça kurala göre oluşturdukları bir edattır: "Hâşıl-ı kelâm lağvudur."²¹⁹

12. hemân

Farsça asıllı bir edattır, sadece, hemen, derhal anlamlarında kullanılır. "Çün bunuñ gibi yirlerde hemân ki ma' nâsınadır."²²⁰

13. hemânâ, hemânâ ki

Farsça kökenli bir edattır, 'ne zaman ki' anlamındadır, Sûdî metinde farklı anlamlarda kullanmıştır: "Hemânâ ve mânâ beñzer dimekdür, kâ'ine ma' nâsına."²²¹ "Hemânâ kânâ dimekdür, Farisîce güyâ, Türkîce tutalum dimekdür."²²²

14. mādām, mādām ki

Bugün madem şeklinde geçer. "İş tedbirle hâşıl olunca veyâ mādām iş tedbirle hâşıl ola düşmene müdâra yeğdür şavaşdan ise."²²³ "Dānā dir ki saña mādām ki dünyada bākisin ya' ni hayatda oldukca bu çal'a ve şehir yiter."²²⁴

15. meger

Metinde 72 defa kullanılır. Sûdî "yoksa, edat-ı temeni, edat-ı ta' lîl, edat-ı terci, edat-ı istisnâ, illâ ki, âyâ, manasına kullandığını ifade eder: "Meger ki üzerine toprak vâki' ola.."²²⁵

16. mebādâ ki

Günümüzde 'olmaya ki' anlamında kullanılan bir edattır: "Mebādâ ki du' âlar müstecâb olan sâ' atda saña bed-du' â eyleye, mü 'eşşir ola."²²⁶

17. meger ki, meger kim

"Bu cüvân meger ki Hâtem Tayy kendi idi."²²⁷ "Meger kim bu şafâsuz zâlim düzağa gide."²²⁸

18. ne...ne

Olumsuzluk bildirir ve atıf grupları yapar: "Ne düşmen kırtıldı (463) dilinden ne dost ne pâdişâh ki ol memleket ve ol yirler ânuñdur."²²⁹

19. Pes

²¹⁹) a.g.e., s.76.

²²⁰) a.g.e., s.184.

²²¹) a.g.e., s.61.

²²²) a.g.e., s.158.

²²³) a.g.e., s.336.

²²⁴) a.g.e., s.208.

²²⁵) a.g.e., s.341.

²²⁶) a.g.e., s.175.

²²⁷) a.g.e., s.451.

²²⁸) a.g.e., s.293.

²²⁹) a.g.e., s.463..

Böyle, böylece, öyleyse, anlamında Farsça bir edattır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde kullanılır. Sûdî “Pes bâ-yı ‘Acemle fâ-yı ta‘ kıbiye ma‘ nâsnadur.” der: “Pes ânı menziline götürüp añā ta‘ âm çekdi.”²³⁰

20. **tâ, tâ ki**

Farsça bir edattır. Eserin Farsça kısmında çok geçer. “tâ harf-i tevķit”, “Tâ kim ‘ izzet ver hürmet bulasın.”²³¹

21. **vaķtâ ki**

Arapça vakit kelimesi ve Fasça ki edatının birleşmesiyle oluşan bir edattır. “-ınca, -ince, -dığı zaman” anlamında kullanılır, zarf-fiil grupları yapar: “Ya‘ ni vaķtâ ki maħbûb-ı zâhiri ile ‘ ışķ u muħabbet böyle olduysa...”²³²

22. **yâ, yâ...veyâ**

Günümüzde de kullanılan ve bağlama grupları oluşturan bir edattır: “Hâşılı yâ râh-ı ‘ ışķı ihtiyâr eyle veyâ tariķ-ı ‘ âķibet ve perhîzi.”²³³

23. **veyâhud**

“Tâ kim sa‘ yûn veyâhud zîrâ sa‘ y ve kesbûn yarın kıyâmetde kendi mîzân-ı ‘ amelûne daħil olur.”²³⁴

24. **zîrâ**

Eserde 699 defa geçer, bağlama grubu oluşturur, günümüzdeki anlamındadır: “Zîrâ muħanneş olan ħalkuñ eli emegini yir.”²³⁵

d. Arapça asıllı edatlar

Sûdî Arapça asıllı edatlarla da cümle kurmuştur. Şerh-i Bostan’da geçen Arapça asıllı edatlar isimleriyle anıldı: “faķat, ammâ, ‘ ale’l-ħuşuş, ‘ âķibet, ħattâ, illâ, ke’ennehü, lâkin, velâkin, ve illâ”

3. ELEŞTİRİ CÜMLELERİ

Sûdî’nin eserinde dikkat çekecek miktarda eleştiri cümleleri vardır. Kendinden önce Bostan şerhi yazmış olan Şem‘î ve Sürürî’ye yönelik bu eleştiriler eserin el yazması nüshalarının ve baskı nüshasının derkenarlarında “Redd-i Şem ‘î” veya “Redd-i Sürürî” veya “Redd-i Sürürî ve Redd-i Şem ‘î” kayıtlarıyla belirgin kılınmıştır. Sûdî rakiplerine hiç merhamet göstermemiş, onları yaptıkları ek yanlışları, terkip hataları, kelime hataları, tercüme hatalarıyla eleştirmiştir. Eleştirilerini doğrudan şerh metnine dayandırmış ya da şerhte kullandıkları hatalı nüshaya dayandırmıştır. Sûdî Hafız Divanı Şerhi ve Gülistan Şerhinde de benzer bir yol izlemiş eserlerin derkenarlarında “Redd-i Şem ‘î, Redd-i Sürürî, Redd-i Sürürî ve Redd-i Şem ‘î” gibi notlar

²³⁰) a.g.e., s.466.

²³¹) a.g.e.,s 549.

²³²) a.g.e., s.581.

²³³) a.g.e., s.582.

²³⁴) a.g.e., s.435

²³⁵) a.g.e., s.435.

düşmüştür.²³⁶ Baskı nüshasında 206 defa olmak üzere Sûdî'nin eleştirileri en çok Şem'î'ye yöneliktir. Daha sonra 117 defa eleştiriyle Sürürî gelir, hem Sürürî hem de Şem'î birlikte 111 defa eleştirilir. İki defa “Redd-i Şürrāhān” kaydı vardır. Bir defa da “Redd-i Kāfī” kaydı vardır.

a. Eleştiride kullanılan üslup

Sûdî daha önceden Bostan şerhi yazmış olan Sürürî ve Şem'î'ye yönelik eleştirilerinde “işrince gitmiş” ifadesini kullanır. Bilindiği üzere Sürürî Şem'î'den önce Bostan Şerhi yazmıştır. Şem'î'nin Sürürî'den yaralanmış olduğunu söylemektedir. “Ve bî-nevālîk vaktinde diyen işrince gitmiş.”²³⁷

b. Sürürî ve Şem'î'nin ifade ediş şekillerini (üsluplarını) eleştirir

Anlam açısından değil ifade tarzı açısından yapılan bir eleştiridir. “hakk-ı edāyı eylememiş” garip eda eylemiş” şeklinde ifadeler kullanarak eleştirir. “Gerden-firāz' uñ ma' nāsını boynı yukarı” diyen hakk-ı edāyı eylememiş.”²³⁸ “Mısrā' -i şānīnūñ ma' nāsını “bir çeşme başı üzere bir taşā yazdı” diyen edāda kuşūr eylemiş.”²³⁹

b. Şārihin söylediği şeyin anlaşılmasında

Sûdî şārihlerin beytin anlamını yanlış anladıklarından ötürü ve kapalı ifade kullandıklarından dolayı eleştirir: “Mısrā' -i şānīnūñ ma' nāsını “vilāyetūñ eṭrāfı hıfz ya' ni maḥfūz olmaz” diyen garīb ma' nā taṣvīr eylemiş.”²⁴⁰

d. Eleştirilerinde yapılan hataları kesin bir dille yanlış olduklarını söyler

“Mānīden'den ve māneden'den” diyen sehv eylemiş.”²⁴¹

“Averīden'den ve āverden'den” diyenler ḥaṭā eylemişler.”²⁴²

“ḥarf-i vaḥdet diyen sehv eylemiş.”²⁴³

e. Yapılan yanlış şārihlerin kullandıkları kelimelerle eleştirme

“Mısrā' -i şānīnūñ ma' nāsını “Ki ' uşşākuñ gönülleri āteşde yanan ney gibi yaḥardı” diyen ma' nāyı ney gibi iḥrāk eylemiş.”²⁴⁴

“Mısrā' -i evvelūñ ma' nāsını “Ya' ni duḥter-i pādīşāh ki çünin meclis-i bülend ve maḥām-ı ' ālīdadur” diyen kız naḫşı ma' nā virmiş.”²⁴⁵

“Mısrā' -i evvelūñ ma' nāsını “benüm senūñle bilürsin dostlīgum başını vardur” diyen ḥaṭā-yı fāhiş eylemiş.”²⁴⁶

²³⁶) bkz. Kaya, s.170., Hoca, s.27

²³⁷) a.g.e., s.479.

²³⁸) a.g.e., s.8.

²³⁹) a.g.e., s.183.

²⁴⁰) a.g.e., s.181.

²⁴¹) a.g.e., s.180.

²⁴²) a.g.e., s.183

²⁴³) a.g.e., s.192.

²⁴⁴) a.g.e., s.589.

²⁴⁵) a.g.e., s.66.

²⁴⁶) a.g.e., s.216.

“*Alb Arslān* bahadır arslundur ki murād *Qızıl Arslundur*” diyen kızılı kararı fark ider degül imiş.”²⁴⁷

“Mısrā⁶ -i evvelüñ ma⁶ nāsını “merk dirvāzesinden çün taşra çıkavuz” diyen kibrinden çıkandan bī-haber imiş miskīn.”²⁴⁸

“Zīrā yüzini örtülü tutar” diyen ma⁶ nāyı örtme-miş. “Yānına müşteri gelse yüzine bu kadar siñek üşmezdi” diyen ma⁶ nāya siñeg üşürmiş.”²⁴⁹

“Pās-bān-ı Tatār’uñ ma⁶ nāsını “kāfir pāsbanınından bu-nı gördüm” diyen hayli müselmānlık izhār eylemiş.”

“Besā elifini harf-i nidā ekleyüp mısrā⁶ -i evvelüñ ma⁶ nāsını “ey çok kudretsüz müflis” ve şānīnūñ ma⁶ nāsında “ ey çok gānīnūñ işi” diyen isti⁶ mālāt-ı ‘Acem’den bī-behre imiş. Zīrā zīr üzere taqđīm idüp “çok gānīnūñ işi zīr ü zeber oldı” diyen gārīb (424) taşvīr eylemiş.”²⁵⁰

“Mısrā⁶ -i şānīnūñ ma⁶ nāsını “Ki ‘ uşşākuñ gönülleri āteşde yanan ney gibi yaqardı” diyen ma⁶ nāyı ney gibi iħrāk eylemiş.”²⁵¹

4. Sûdî’nin katıldığı şarihler

Sûdî bazı şerhleri beğenir ve bu durumu ifade eder:

“Mısrā⁶ -i şānīnūñ ma⁶ nāsını “çünkü senüñ kılıcuñ eliñdedür” diyen eyi edā eylemiş.”²⁵²
“Ki harf-i ta’ līl, husnī yā harf-i ihām ve tenkīr ve harf-i vahdet tutup ma⁶ nāsını “ki ayaz bir hūsün tutmaz” diyen ma⁶ nāya hūsün virmiş.”²⁵³

5. Sûdî bazan daha önce şerh yazmış üstadlara katılır

“Bu hikāyet yānımızda mevcūd olan nüşhalarda mevcūd degül. Lākin şārihler yazdığıçün taqlīden yazduk.”²⁵⁴

6. Bazan da önceki şarihlerin tamamını eleştirir

“Ma⁶ lūm ola ki bu dört beytūñ fehvāsına şārihler vāsıl olmamışlar.”²⁵⁵

7. Bazan Sürürî’yi hem beğendiğini söyler hem de eleştirir

“Mısrā⁶ -i evvelüñ ma⁶ nāsını “Halka’-i zikirde şevk ve vecd ve semā⁶ ve zevk ve şafā lāzım degüldür” diyen ne beytūñ ma⁶ nāsına vāşıldur ve ne semā⁶ ve şafāya. Ve tahrīrātında semā⁶ geldiği yirlerde şūfīler ve mevelevīler semā⁶’ı ma⁶ nāsına haml ider ve kendinūñ zu⁶ m-ı fāsıdince *Soħbetü’l-Ebrārī* ba⁶ zı nākış mübtedīlere ta⁶ līm ider geçinür. Hālbūki ol kitāb-ı şerīfūñ otuz dördinci ‘ aqđi semā⁶ dan murādı tamam beyān ider. İsteyen anda görsün. Ve bu kitāb-ı müsteṭāb daħī bundan soñra gelen ebyātda semā⁶’ı icmālen beyān buyurmışdur. Gārābet bundadır ki Sürürī gibi mütetettebbu⁶ -ı fāzıl mısrā⁶ -i evvelüñ ma⁶ nāsında ya⁶ ni “hemīn āvāz-ı muṭrib sebeb-i semā⁶

²⁴⁷) a.g.e., s.284.

²⁴⁸) a.g.e., s.322.

²⁴⁹) a.g.e., s.399.

²⁵⁰) a.g.e., s.424.

²⁵¹) a.g.e., s.589.

²⁵²) a.g.e., s.193.

²⁵³) a.g.e., s.560.

²⁵⁴) a.g.e., s.550.

²⁵⁵) a.g.e., s.384.

ne-bâşed" demiş. Bu edâdan zâhir budur ki semâ' -ı mezkûruñ añladığı ma' nâya haml eylemişdür. Ve bu haml maḥz-ı fâsiddür. Fete 'emmel."

8. Saçma sapan şerhedenler ve âlim geçineneler şiddetle eleştirilir

Derkenar notta "Redd-i Şem'î" yazan bu eleştiride Şem'î ile aralarındaki bilimsel çekişmeyi gösterir. "Mısrâ' i şânîñüñ ma' nâsını birisi "şem' âteşini ol maḥbûbuñ etegine tutdı. Ya' ni laṭife ile şem' i etegine tutdı ittifaḳâ dâmen yandı" diyen gec ṭabi' kimsenüñ böyle yâveleri bî' add ü bî-ḥaddür. Ğarâbet bundadır ki bu miḳdâr bizâ' atle Fârisî kitablara şerḥ söyleye ve ḥalk terzîkât ve yâvelerini añlamayup şerḥlerini yazmağa muḳayyed olurlar."²⁵⁶

Sûdî nüsha yanlışları üzerinde de durur. Nüşhalarda farklı yazmak ve yanlış nüshayı şârihin esas almasını eleştirir. Keliemelerin ayrı oldukları halde tamlama olarak okunması, farklı kelime yazılması, olumlu fiilin olumsuz, olumsuz fiilin olumlu olarak değerlendirilmesi, atıf vavını terk edilmesi gibi yanlışlıkların üzerinde durur.

Bazan da kafiye bilmemekten dolayı eleştiri yapar: "Fenn-i kâfiyeden bî-ḥaber olan â' lem'üñ lâm'ını kesrile kayd eyledi."²⁵⁷ "Hemle ya' ni ğamla" diyen ziyâde terzîk olduğundan ğayri aḥvâl-i kâfiye ve redifden zerre deñli ḥaberdâr degül imiş, fete 'emmel."²⁵⁸

Kafiye harfleri hakkında açıklama yapılır: "Ma' lûm ola ki dil ve gülde ḥarf-i revî ki lâmdur. Mütaharriḳ olmağa kâfiye olmağa şaḥîḥdür. Zîrâ sâkin olsa kâfiye olmaḳ câ'iz omazdı, fete 'emmel."²⁵⁹

Bazan gramatikal açıdan eleştiri yapılır: "Pes "gâr'ı iş ma' nâsına aḥz idüp vaşf-ı terkîbî" diyenler nâ-münâsib söylememişler. Zîrâ kâr iş ma' nâsına olunca vaşf-ı terkîbî olmaz. Zîrâ ma' nâsı eyü iş dimekdür. Eyü işli demek degüldür. Sitem-kâr ve cefâ-kârda (22) bu ḳabîldendür. *Nîteki Lâmi'î Çelebi Gülistân'da güneḥ-gâr ve perişân-ı rûz-gârda taḥḳîḳ buyurmuşdur, fete 'emmel.* Pes nikû-gâr'ı vaşf-ı terkîbî eylemekde nazâr vardır. Zîrâ ma' nâsı eyi eyleyici dimekdür, eyi işli demek degüldür. Nîteki isti' mâlâti 'Acemî tettebbu' idene ma' lûmdur."²⁶⁰ "Niku gâr kâf-ı şânî olmaḳ kıyaşdur. Nikû eyü ve gâr -cı ma' nâsınadır. Ya' ni eylikçi. Lâkin ḥalk kâf-ı 'Arabî okıyup vaşf-ı terkîbî i' tibâr iderler. Eyü işli ma' nâsına."²⁶¹

Edebi sanatların yanlış ifade edilmesi, bazı kişi ve kavramların bilimemesi, kelimeye yanlış anlam verilmesiyle ilgili eleştiriler yapılır.

9. SÛDÎ'NİN CÜMLELERİNDE ANLATIM PROBLEMLERİ

Sûdî'de Türkçe cümle yapısıyla uyumulu olmayan kullanışlar görülür. Bu durum

Sûdî'nin uzun süreli olarak Fasçayla meşguliyetinden kaynaklanabileceği gibi şerhedilen metnini sentaksına uygun tercüme gayreti de olabilir. Sûdî her ne kadar kısa ve açık cümlelerle ve

²⁵⁶) a.g.e., s.523.

²⁵⁷) a.g.e., s.496.

²⁵⁸) a.g.e., s.331.

²⁵⁹) a.g.e., s.595.

²⁶⁰) a.g.e., s.22.

²⁶¹) a.g.e., s.396.

Türkçe'den tarafa ağırlığını koyarak Bostan şerhini oluşturmuşsa bazı sebeplerden dolayı cümlelerinde anlatım sıkıntısı yaşadığı görülür.

- a. Ya'ni ki gibi bağlama edatlarıyla birleştirilmiş, zarf-fiil ve sıfat-fiillerle uzatılmış cümleler karmaşık ve anlaşılmaz bir görüntü vermektedir: “Her kimse ki kerīmūñ kapusını kaçsa ol kapu aña açılır ya'ni her kimse ki kerīmden bir nesne dilese murādın virür bu kelām-ı delālet ider ki pīr ol mescidde bir sene mücāveret sebebiyle Hūdā'dan diledüğünü bulmuş ola.”²⁶²: Kerimin kapısını çalan kimse kerimden bir şey istese kerim verir.

“Merdlik ve erlik haqqıçün ki başdan başa yir yüzünüñ ya'ni tamām dünyanuñ salṭanatı ve pādişāhluğı aña değmez ve 'avz olmaz ki yire bir kimsenün qānı tamar ya'ni bir kimsenün qānın dökme muqābil olmaz.”²⁶³: Padişahlık dāhil başdan başa yeryüznün tamamı merdlik hakkı için ona değmez.

“Bağrı yufka merḥametli yārān çünki konuğa ve menzile irüşeler ya'ni konuğa yoldaşlarından ilerü varalar ğam ve ğuşşadan uyumazlar ki ardda ve girüde yorgunlar ve durğunlar var diyü.”²⁶⁴: Yufka bağrılı olanlar konağa gelince üzüntüden uyumazlar.

“Hāşılı kaçb-ı sebāk iḥrāz eylemişler gice 'i ḥyā iden dil-i mürde degül ya'ni mürde dil zāhid-i dünyā-perestler qurı 'ibādetle merdān-ı Hūdā mertebesine vāşıl olmadılar.”²⁶⁵

- b. Şiir sentaksına uygun kelime kelime tercüme:

“Çünin/ mürtefi' -pāye/-cāy-i tu nīst

Günāh ez-men āyed /ḥaṭā-yı tu nīst

Buncılayın /bülend mertebe/ vezārāt pāyesi /senüñ yirüñ değüldür./ Ya'ni saña lāyık degül ve sen aña lāyık degülsin. Günāhından geldi/, bu ḥuşūşda, /senüñ ḥaṭāñ./”²⁶⁶

“Çü/ āvāz-ı mürğ-i seher/ ğuş kerd

1 2 3

Perişāni-'i şeb ferāmūş kerd”

4 5

“Çünki/ padişāh/ mürğ-i seher/ āvāzını işitdi. Feraḥından /gice geçen perişānlığı/

1 2 3 4

ferāmūş eyledi/.”²⁶⁷

5

“Seg-āḥir ki/ bāşed ki ḥāñ neş ne-hend/

Be-fermā-yı nā-üstühāñ neş dehend

²⁶²) a.g.e., s.543.

²⁶³) a.g.e., s.184.

²⁶⁴) a.g.e., s.233.

²⁶⁵) a.g.e.,s .439

²⁶⁶) a.g.e., s.151.

²⁶⁷) a.g.e., s.303.

Seg kim/ ola kim/ aña insân gibi sofrâ ve ni' met çekerler/ yiyor tâ kim /ânâ kemik vireler/
ya' ni atalar.”²⁶⁸

Melâmet konî/ gofteş/ ey bād-dest/

Be-yek reh perişân me-kon her çi hest

Bir melâmetci/ aña didi ki/ ey bol elli/ ya' ni müsrif bir uğrıdan/ tağıtma/ her niye mâlik
iseñ./”²⁶⁹

c. Beyit şerhedilirken Türkçe başlayan açıklamalar Farsça cümlelerle devam eder ve Farsça bilmeyen Türk okurları için anlaşılmaçlık oluşturur: “Aqvâl-i merdânı ya' ni ehlu'l-lâhı erligle ya' ni cânü gönül ile işit. Hâşılı derûn-ı dilden sözlerini diñle. Sa' dî den işidüp diñleme. Şeyh Şihâbü'd-dîn Sehrur-dî den işit ki Sa' dî nüñ pîridür. Sa' dî anuñ naşihatıyla mutanaşşıdır. Hâzret-i Şeyh'uñ menâkıbında yazmışlardır ki pîrûñ nazâr-ı Hâzret-i Şeyh Sa' dî Hâzret-i (397) Sultânü'l-âşikîn Şeyh rûz be-hânest güyend ki peder Hâzret-i Sa' dî hâdim-i Hâzret-i Şeyh bûde ve çün Hâzret-i Sa' dî mü-tevellid şüde be-hizmet-i Şeyh âverde ve Hâzret nazâr fermüdeend u fermüde end ki ' ışk-râ bahş miğerdîm bed ü hem naşibî dâdim ammâ mürşid-i Şeyh Şehâbü'd-în Sehrurdîst kâddese'l-lâhü ervâhahüm.”²⁷⁰

d. İçinde edebî sanatlardan biri geçen beyit şerhedilirken cümlede anlaşılmaçlık oluşur: “İşitmedüñ mi, istifhâm-ı inkârî tarîkiyle, ki bā-bend-i Kîş yolında ol deveci kendü oğlına ne didi ya' ni oğlına didüğü diñledüñ mi?”²⁷¹: Kîş yolunda deveci oğluna ne dediğini işitmedin mi?

e. Devrik cümlelerle tercüme yapıldığı görülür. Bu durumda Farsça şiir sentaksına uygun tercüme sebeble oluşmuştur: “Mezkûr padişahlardan bu zamânda kimse görmem eger var ise. Bu zamânda Ebû Bekr bin Sa' d bin Zengîdür *ancaç*.”²⁷²

10. SÛDÎ ŞERHİNDE İKTİBASLAR

Sûdî bir beyiti açıklarken beyitte geçen bir terim, bir yer adı, bir hastalık adı, bir kişi adı geçerse bu kelimeler hakkında açıklamalar yapar: ““ Adû-râ be-cây-ı hasek zer be-rîz”
Hasek hâ-yı huţtinüñ ve sin-i mühmelenüñ fetğalarıyla demürden dökülür bir müdevver nesnedür. Ki bir nice sivri ayağı var. Ziyâde iti ya' ni kesgîn her bârike mezkûr haseki yire şosañ üç ayağı üzere turur ve bir kaç ayağı yukarı hevâya dikilür. Mezkûr hasek'i ol zamânda mezkûr vecih üzere düşemen-i hişâra yürüdüğü vaktin hişâr etrafında dökerler imiş. ' Adû yü-rümeğe kâdir olmaya. El-ân Şâm kal' asinuñ bir burcında paslanup yatur. Mezkûr hasek lafz-ı ' Arabîdür. Nitekim *Cevherî* de muşarrağ yazar.”²⁷³

²⁶⁸) a.g.e., s.499.

²⁶⁹) a.g.e., s.389.

²⁷⁰) a.g.e., s.396.

²⁷¹) a.g.e., s.437.

²⁷²) a.g.e., s.167.

²⁷³) a.g.e., s.337.

“Türk bunda māverāū’ n-nehr ādemīsine dirler. Ve Tācık cīm-i ‘ Arab’uñ kesriyle ‘ Acem’e dirler. Ve Rūm’dan murād Rūm-i şarkīdür ki tāhtı Sivasdur.”²⁷⁴

“Hz. Muhammedin (as) isimleri: Ma‘ lūm ola ki hāzret-i Muḥammed şalle’l-lāhü te‘ ālā ‘ aleyhi ve sellemūñ Qur’ān-ı şerīfde yigirmi nāmı vardır. **Qıṭ‘ a:**

Ze nāmhā-yı Resūl-i Hudā der-Qur’ān Der-īn dū beyt ze-men beyt-i nām-ı yād-ı Bekīr Nebī ve Ümmī ve ‘ Abd ve Müzzemmil ve Ni‘ met Resūl ve Şıddık ve Ra‘ ūf ve Raḥīm ve Nūr ve Nezīr Beşīr ve Şāhid ve Dā‘ ī ve Muşţafā ve Mübīn Kerīm ve Raḥmet ve Müddeşşir ve Sirāc ve Münīr.”²⁷⁵

“Kābālīgında öñi açık libāsa dirler. Ferāce gibi. Ammā bunda muṭlaḳ libās murāddur. Kāh olur ki ‘ Acem kabā ‘ ibāretini öñi açık libasdan ğāyırı çāk ma‘ nāsına da isti‘ māl iderler. Meşelā pīrehen kabā kereded dirler. Çāk eyledi ma‘ nā-sına. Ammā ḥaḳīḳatde pīrāhenī kabā eyledi ya‘ ni öñi çāk eylemek ile öñi açık kaftān eyledi di-mekdür, faḥfaz.”²⁷⁶

“Ma‘ lūm ola ki diyār-ı ‘ arab (483) ve ‘ Acem’uñ ve şarkūñ evlerinüñ üsti maşţūhdur ya‘ ni düpdüz ki toprağla örtilüdü. A‘ cem aña bām dir, ‘ Arab şaṭıḫ dir. Ve Türk dam üsti dir. Ḥattā ol memālikde yazın ısıcaḳ gicelerde bām üstinde yaturlar.”²⁷⁷

“Ki murād *Sulţān Maḥmūd Sebükteğindür. Ğazneyn* ve ğaznev ğayn’uñ ve nūn’uñ fethi ve vāv-ı aşlıye ile serḥad-ı *Türkistān*’da *Sulţān Maḥmūd* mütevellid oldığı şehrūñ ismidür. Ki ḥarf-i ta‘ līl, ḥusnī yā ḥarf-i ihām ve tenkīr ve ḥarf-i vaḥdet tıttup ma‘ nāsını “ki ayaz bir ḥusūn tıttmaz” diyen ma‘ nāya ḥusūn virmiş. *Ayāz* hemze’nüñ fethi ile *Sulţān Maḥmūd*’uñ maḥbūbı idi.”²⁷⁸

Sūdī ayet, hadis, Farsça ve Arapça beyitlerle ve Türkçe beyitlerle şerhini sürdürür: **Ayetler:** “Ve’l ‘ ilmü ‘ inde’l-lāh.”²⁷⁹ “Ḥudā’nuñ ḥulḳıyla iş işle ya‘ ni “Teḥallaḳū bi aḥlāḳi’l-lāh”²⁸⁰ “ḥadīş-i ḳudsīdür ki Hudā, Ḥazrete buyurmuşdur ki “Levlāke levlāk lemā ḥalaḳtü’l-eflāk” ya‘ ni Muḥammed eger sen olmasañ ben gökleri ḥalḳ eylemezdim”²⁸¹

Hadisler: Ḥadīş-i şerīf böyledür: “Lā-ühşī şenāen ‘ aleyke ente kemā eşneyte ‘ alā nefşüke” (Maḥşūl-i Ḥadīş): Ḥazret-i Muḥammed ‘ aleyhi’s-selām Hudā’ya ḥıṭāb idüp buyu-rur: “ Yā Rab! Ben senūñ zāt-ı şerīfūne lāyık ve münāsib du‘ ā ve şenā‘ id ve üḥşā idemem. Sen kendü zātuña du‘ ā ve şenā eyledigüñ gibi ya‘ ni zātuñā lāyık du‘ ā şenāyı gene sen idersin. Ben saña lāyık du‘ ā ve şenā idemem ve ḳādir degülüm.”²⁸²

²⁷⁴) a.g.e., s.127.

²⁷⁵) a.g.e., s.457.

²⁷⁶) a.g.e., s.161.

²⁷⁷) a.g.e., s.483.

²⁷⁸) a.g.e., s.560

²⁷⁹) a.g.e., s.135.

²⁸⁰) a.g.e., s.61.

²⁸¹) a.g.e., s.52.

²⁸²) a.g.e., 31.

“ Küntü nebiyyen ve Ādem beyne'l-māü ve't-ṭīñ”²⁸³

“Ma' lüm ola ki Sürürî bunda ' Arab'uñ bir meşhür kıt' asın ĩrād eylemiş ve üç yirde ḥaṭā eylemiş.

Şi' r:

Cā'et Süleymāne yevmü'l' arzı nemlet/ Bi nişfi ricli cerādin ve kâne fī fiḥā

Trennümet bi faşīḥu'l-ḳavl ve i' tizaret/ İne'l-hedāyā bi miḳdārı mühdihā”²⁸⁴

Farsça beyitler: Niteki *Selmān-ı Dil-şād'uñ Muḥāṭaba'* sında *Zaḥīr'* uñ meşhür ḳaşidesi nazıresinde ĩrād eylemiş. **Beyit:**

Rubā' i:

Yā-rā ger yārī ne-hed şad yār mībāyed keşid

Çün ne-dāred çāre-i nā-çār mībāyed keşid

Ez-be-her mahbübī cefā-yı şadr-ı ḳayb

Beher yek gül-i miḥnet şad ḥār mībāyed keşid”²⁸⁵

Hā'ce Selmān, Hā'ce Ḥāfiz, Selmān ve Gülistan'dan ve ismini vermediği başka İranlı şairlerinde iktibaslar yapar.

Türkçe beyitler: Sûdî üç Türkçe beyit naklede, birisini isim vermeden aktarır, diğer ikisi aşağıdaki gibidir.

“Beyt:

Nice biñ ādem oġlānı helāk olmaḳ gerek tā kim

*Yalancı ḳahbe dūnyāda ola bir gerçek er peydā”*²⁸⁶

“Şāhidī Tuḥfe'sinde:

“İki köydür Rāz u Mervezdür biri

*Şol vilāyetde ki şehridür heri”*²⁸⁷

“Nitekim *Meşīḥi'* buyurur: **Beyit:**

Yimeyen kişi yād elden tabānca

*Demürdendür şanur kolda pençe”*²⁸⁸

Sûdî'nin nesir dilinde anlatılan özelliklerden başka “te'emmül, tedebbür, fete'mmel, fetedebber, kışş, feḳışş” gibi kalıplaşmış ibareler vardır.

SONUÇ

²⁸³) a.g.e., s.51.

²⁸⁴) a.g.e., s.413.

²⁸⁵) a.g.e., s.475.

²⁸⁶) a.g.e., s.471.

²⁸⁷) a.g.e., s. 553.

²⁸⁸) a.g.e., s.268.

"Sûdî IXI. asır Türkçesini başarıyla temsil etmiş bir şârihtir. Şerhini yazarken sağlam bir dilci olduğunu isbat etmiştir. Farsça ve Arapça eklerin hangi anlamda kullanıldıkları, Farsça bir kelimenin İran'da, Anadolu'da ve Araplar arasında nasıl telaffuz edildiğini anlatır. Eklerin, fiil kiplerinin, terkiplerin ve özel isimlerin doğru anlaşılması/okunması durumunda yanlış anlam verileceğinden yakınıdır. Fars dilinin özelliklerinden doğan özellikleri bilmemekten/yanlış anlamaktan dolayı yanlış tercüme yapılır. Beyitlerin tercümesinde metnin ruhunu anlamak gerekir. Metnin ruhu anlaşılmazsa yanlış tercüme yapılır. Sûdî dil ve tercüme hatalarını şiddetli bir şekilde eleştirir. Bostan Şerh'inde Sürûrî ve Şem'î'ye ciddi eleştiriler yapar. Sûdî'nin cümlelerinde değişik sebeplerden dolayı kapalılık, zor anlaşılır olmak gibi cümle kusurları görülür. XVI. asırda yazılmış olan mensûr eserler; tefsir, hadis, kelâm, akâid, hikmet, mantık, fıkıh, fetvâ, ilmihâl, mev'iza, ahlâk, tasavvuf, pend-nâme, nasihat-nâme, tarih, vekâyi'-nâme, gazavât-nâme, fetih-nâme, İslâmî kıssa ve menkâbeler, kısas-ı enbiyâ, siretü'n-nebî, maktel-i Hüseyin, tezkiretü'l-evliyâ, menâkıb-nâme, silsile-nâme, tezkire, hal tercümesi, sergüzeşt-nâme, seyâhat-nâme, sefâret-nâme, tıp, astronomi, coğrafya, tabiat, çeşitli şerhler, ansiklopedik eserler, nazariyat-ı edebiye, tercüme, adapte veya telif çeşitli hikâyeler ve rivayetler, sur-nâme, münşe'ât gibi eserlerdir. Eski Türk Edebiyatında eserler sadece divanlardan ibaret değildir. Nesir türünde de birçok eser vardır. Bir edebiyat yalnızca şiirleriyle değerlendirilmez. Bu konuda hocamız merhum Mehmet Kaplan şu değerlendirmede bulunur: "Eski Türk edebiyatı divanlardan ibaret değildir. Eski edebiyat(ta) en kültürlü milletlerin edebiyat tarihlerinde yer alacak çapta nesir ustaları yetiştirmiştir. Bugün biz bu geniş edebiyatı pek az biliyoruz ve anlıyoruz. Türk kültür tarihinin geniş deposunda el değmedik nice yazmalar, hazineler vardır."²⁸⁹ Sûdî'nin Bostan Şerhi Osmanlı Medreselerinde ders olarak okutulmuş, nesir türünde örnek kabul edilmiştir. Sûdî'nin nesrine, yukarıda bahsedilen kusurları hariç, başarılı, Türkçenin yapısına uygun, sağlam bir dilcinin cümleri olarak bakılabilir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk, (1994), "Divan Edebiyatı", İslâm Ansiklopedisi IX, İstanbul: TDV.
Âşık Çelebi, (1971), Meşâiru'ş-şu'arâ, (Haz. Meredith-Owens), Londra, s. 7b
Çaldak, Süleyman, (2006), Eğitim Dergisi, yıl:7, S. 77-78, s.76.
DERDİYOK, İ. Çetin, (1999), "Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği", Osmanlı 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
ERGİN, Muharrem, (2002), Türk Dil Bilgisi, İstanbul.
HOCA, Nazif M., (1980), Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni, İÜ Şarkiyat Enstitüsü, İstanbul.
İZ Fahir, (1996), Eski Türk Edebiyatında Nesir, İstanbul.
KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, (1980), Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi I-II, İstanbul
KARAHAN, Abdulkadir, (1988), Türk Kültürü ve Edebiyatı, İstanbul: MEB

²⁸⁹) KARAALİOĞLU, S.K., Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi I-II, s.738

- KAVRUK, Hasan, (1998), Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikayeler, İstanbul: MEB. KAYA, İbrahim, (2008), "Şerh-i Divan-ı Hafız (Sûdî) Kelimeler-Remizler-Kavramlar ", Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.
- KUDRET, 423. Cevdet, (2000), Örnekli Türk Edebiyatı, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- LEVEND, Agah Sırrı, (1972), Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara: TDK.
- Mütercim Asım, (1305), Kâmûs Tercümesi, C. 2, İstanbul, s. 693-694.
- HACIEMİNOĞLU, Necmeddin, (1984), Türk Dilinde Edatlar, MEB Yay., İstanbul, s. 112-113.
- Necib Asım, (1311), Mükemmel Sarf ü Nahv-i Osmânî, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul.
- OKUMUŞ, Said, (2011), "KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA XV. VE XVI. YÜZYIL NESİR VE NÂSİRLERİNE BAKIŞ", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 18, ORDU, s.86.
- PALA, İskender (1992), Divan Edebiyatı, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Sûdî, (1871), Şerh-i Bostan, Matbaa-yı Amire, İstanbul
- SUNGUR, Necati, (1994), Âhî Dîvânı (İnceleme-Metin), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tâhirü'l-Mevlevî, (1973), Edebiyat Lügati, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- TOLASA, Harun, (1977), "Divan Nesri", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yahya Kemal, (1997), Edebiyata Dair, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yusuf Sinân Paşa, (2001), Tazarru'nâme, hzl. A. Mertol Tulum, Ankara.